

Noora Hemminki

Arkeologia ja kansalaistiede

Sain lukijapalautetta, jossa toivottiin, että selventäisin *Muinaistutkijan* kantaa arkeologian harrastajien tutkimuksiin ja kansalaistieteeseen. Lyhyesti sanottuna harrastajien tekstit ovat myös tervetulleita ja niitä on tässä lehdessä julkaistukin useita. Moni harrastus voi linkittyä arkeologiaan ja harrastajilla on alastaan yksityiskohtaista tietämystä, joka kertyy vain perehtyneisyyden myötä ja joka luonnollisesti siten saattaa puuttua arkeologeilta.

Harrastajien vaikutus arkeologiaan on noussut näkyväksi varsinkin viime vuosina, kun metallinetsijät ovat paljastaneet maan alta suuren määrän löytöjä (tästä aiheesta oli hyvä tiivistys *Muinaistutkijan* numerossa 2/2019). Tähän asiaan ollaan reagoitu mm. SuALT-hankkeella. Sen puitteissa on kehitetty Löytösampo-tietokanta, jonka avulla harrastajat voivat ilmoittaa löytönsä. Palvelun testaaminen ja jatkokehittely on tapahtunut myös harrastajien avulla.

Kaivavat kansalaiset ovat yleistynyt näky toisellakin tapaa. Nykyään yleisökaivausten määrä on noussut esimerkiksi Mullankaivajat-hankkeiden myötä. Tällaisten kaivausten järjestämiseen liittyviä seikkoja pohditaan tässä numerossa sivulla 2. Esineiden löytäminen on harrastajille kutkuttavuudessaan mahdollisesti kiehtovin osa arkeologiaa, mutta on harrastajia mukana teoreettisemmissakin hankkeissa. Hyvä esimerkki yhteistyöstä on *Löydöstä muinaispuvuksi* -kirjaprojekti. Arkeologin ja käsityömestarin yhteistyössä akateeminen ja käytännön lähestymistapa täydentävät toisiaan. Kirjan saamme luettavaksemme tulevan vuoden aikana.

Moni toteuttaa muinaisharrastustaan kehittämällä uudenlaisia tulkintoja menneestä, mikä voikin olla inspiroivaa. Välillä on hyödyllistäkin kysyä, voisiko jokin asia olla toisin. Näistä pohdinnoista saisi eniten irti, jos niistä voisi keskustella arkeologin tai muun asiantuntijan kanssa. Ehkä voisimme miettiä myös sellaista kansalaistieteen tekemisen muotoa, jossa voisimme joskus tarjota teoreettisemmille harrastajille mahdollisuuden keskustella ajatuksistaan ja tulkinnoistaan arkeologien kanssa? Kulttuuriperinnön suojelu ja harrastaminen on suositeltava harrastus ja monenlaisen hyvinvoinnin lähde. Uskon, että kaikkia arkeologeja yhdistää ainakin se asia, että toivomme jokaisen huomaavan, miten hieno asia kulttuuriperintö on ja kuinka moninaiset hyödyt menneiden aikojen tuntemisella on. Jatketaan siis edelleen muinaisia asioita niin harrastuksena kuin työnä ja pidetään yhteisenä päämääränämme tiedon lisääminen ja jakaminen.

Ulla Moilanen, Janna Jokela, Jenni Siltainsuu, Ilari Aalto,
Andreas Koivisto, Sami Viljanmaa & Jari Näränen

Yleisökaivauksen suunnittelun ja toteutuksen hyvät käytännöt

God praxis vid planering och genomförande av publika utgrävningar

Redan i kring tjugo års tid har det organiserats publika utgrävningar i Finland, men angående deras roll i den finska arkeologin har det inte diskuterats i någon större utsträckning. Gemensamma riktlinjer för de publika utgrävningsprojektens praktiska aspekter har hittills saknats, inte heller har det funderats vidare kring de etiska frågorna som berör särskilt publika utgrävningar. Dessa ärenden behandlades i seminarier som arrangerades i Tammerfors och Åbo åren 2018 och 2019, därtill utfördes en enkätförfrågan till organisatörer av publika utgrävningar. Utgående från seminariediskussionerna och enkätsvaren sammanställs i denna artikel hurudan praxis som visat sig fungerande vid planering och genomförande av publika utgrävningsprojekt.

Johdanto

Pirkanmaan maakuntamuseo järjesti huhtikuussa 2018 Tampereella työpajan yleisökaivauksista osana Pirkkalan Turssiannotkon yleisö- ja koululaiskaivausprojektia. Työpajan tavoitteena oli keskustella yleisökaivausten asemasta suomalaisessa arkeologiassa sekä hyväksi havaituista toimintatavoista niin yleisökaivaushankkeita suunniteltaessa kuin toteutettaessakin. Tapahtumassa oli mukana 17 henkilöä, joista suurimmalla osalla oli omakohtaista kokemusta yleisökaivausten järjestämisestä ja vetämisestä. Osallistujat täyttivät keskustelun tueksi etukäteiskyselyn, johon työpajaosallistujien lisäksi vastasi seitsemän muuta yleisökaivauksista kokemusta

hankkinutta arkeologia. Toukokuussa 2019 keskustelu sai jatkoa, kun Turussa Aboa Vetus & Ars Nova -museossa järjestettiin yleisöarkeologian iltapäivä osana museon arkeologisen näkökulman uudistamiseen liittyvää Museovisio-hanketta. Tähän keskustelutilaisuuteen osallistui 14 henkilöä, ja nyt keskustelussa pohdittiin erityisesti sitä, voisiko yleisöarkeologiaa kehittää vielä enemmän kansalaistieteen suuntaan.

Tämä artikkeli pohjautuu edellä mainituissa työpajoissa käytyihin keskusteluihin sekä verkkolomakkeella arkeologeilta kerättyyn kyselyaineistoon. Artikkelin tavoitteena on koota yhteen arkeologian alalla jo toteutettua yleisökaivaustoimintaa, siitä saatuja kokemuksia ja hyviä käytänteitä sekä yleisökaivauksiin yleisesti liittyviä eettisiä seikkoja.

Yleisökaivaukset ja yhteisö-/yleisöarkeologia ovat suhteellisen uusi ilmiö suomalaisessa arkeologiassa, joten myös termistö ja käsitteistö ovat vielä vakiintumattomia. Tällä hetkellä Tieteen termipankki suosittelee käytettäväksi termiä *yhteisöarkeologia* puhuttaessa tutkimusprojekteista, joita asiantuntijat toteuttavat yhdessä erilaisten kansalaisryhmien kanssa (Tieteen termipankki 2019). Termi on suora käänös englannin *community archaeology* -käsitteestä. Esimerkiksi Aboa Vetus & Ars Novassa on jo pitkään tarkoituksella käytetty termiä *yleisöarkeologia*, joka vastaa englannin *public archaeology* tai ruotsin *publik arkeologi* -käsitteitä. Termeillä on selvä merkitysero: yleisöarkeologian voi nähdä kattavan arkeologian koko yhteiskunnassa sekä suurelle yleisölle tehtävän arkeologian laajemmassa mittakaavassa. Yhteisöarkeologiassa toiminta puolestaan kohdennetaan rajatummalle yleisölle, jolla on usein samanlainen ja yhdenmukainen tausta toistensa kanssa (vrt. Enqvist 2016: 60, 111; Marshall 2002; Matsuda 2004; Ruohonen 2017; Schadla-Hall 1999; Simpson 2008; Svanberg & Wahlgren 2007). Tästä syystä suositamme yleisellä tasolla arkeologiasta yleisötyöstä puhuttaessa käyttämään termiä yleisöarkeologia, silloin kun toimintaa ei erityisesti kohdenneta tarkkaan rajatulle yhteisölle. Muita arkeologiseen yleisötyöhön liittyviä termejä ovat esimerkiksi *yhteisöllinen tai osallistava arkeologia* (Moilanen & Närväinen 2018) sekä *arkeologiapedagogiikka* (Ruohonen 2017), joka painottaa yleisöarkeologiaa opetuksen, oppimisen sekä tiedon omaksumisen välineenä. Koululaiskaivausten yhteydessä on käytetty myös termiä *koululaisarkeologia* (Autere et al. 2018).

Suurelle yleisölle suunnattuja kaivauksia on järjestetty Suomessa 1990-luvulta alkaen (Leskinen & Pesonen 2008: 33–34), ja ne ovat 2000-luvulla vakiintuneet uudenlaiseksi tavaksi tehdä arkeologista kenttätöitä ja tutkimusta Suomessa. Tässä

artikkelissa arkeologisella yleisökaivauksella tarkoitetaan kaivausta, jolla henkilö pääsee osallistumaan tutkimustyöhön vapaaehtoisesti, ilman arkeologin koulutusta, eikä työstä makseta palkkaa.

Julkaisut suomalaisista yleisökaivauksista ovat viime vuosina ilahduttavasti lisääntyneet. Toteutuneista hankkeista on kirjoitettu esimerkiksi Varhainen Turku -projektin (Majantie & Ikäheimo 2007; Pihlman & Muhonen 2007; Majantie 2010; Pihlman 2010), Laitilan Vainionmäen yleisökaivausten (Mikkola 2010), Kruunupyyn hospitaalin yleisökaivausten (Aalto 2011; Laine & Aalto 2011), Euran Kauttuan yleisökaivausten (Koivisto 2015), Yli-Iin Kierikin yleisökaivausten (Viljamaa 2015), Kangasniemen yleisö- ja koululaiskaivausten (Moilanen & Närväinen 2018), Kontiolahden koululaiskaivausten (Autere et al. 2018) sekä Tursiannotkon yleisö- ja koululaiskaivausten (Moilanen 2018) puitteissa. Mankbyn keskiaikaisen kylätontin yleisökaivausten pohjalta on lisäksi tutkittu yleisön ja arkeologien kohtaamista kaivauksella (Siltainsuu 2012a; Siltainsuu 2012b). Kansainvälisiä julkaisuja suomalaisista yleisökaivauksista on kirjoitettu vasta vähän, poikkeuksena Inarin II maailmansodan aikaisen sotilassairaalan tutkimushankkeen yhteydessä tehty yleisötyö (Banks et al. 2018) sekä Taavetti Lukkarisen hirttopaikan tutkimus Oulussa (Ikäheimo & Äikäs 2018).

Yleisökaivausten yhteisölliset ja yhteiskunnalliset tavoitteet

Yleisökaivauksilla voidaan nähdä olevan erilaisia positiivisia yhteisöllisiä ja yhteiskunnallisia vaikutuksia. Nämä hyödyt voidaan työpajoissa käydyn keskustelun ja verkkokyselyn perusteella jakaa lyhyellä ja pitkällä aikavälillä näkyviin sekä paikallisiin ja laajempiin vaikutuksiin.

Yleisökaivaus on moniaistinen oppimisympäristö (Siltainsuu 2013), jonka avulla henkilö voi saada konkreettisen kokemuksen menneisyydestä ja arkeologisesta tutkimusprosessista. Tähän liittyy myös elämyksellisyys ja autenttisuuden kokemus, joita monet osallistujat yleisökaivaukselta hakevat. Tästä syystä aidon arkeologisen kohteen kaivaminen innostaa yleisöä eri tavalla kuin ”hiekkalaatikkokaivaukset”, joissa esineitä on piilotettu löydettäväksi.

Lyhyellä aikavälillä yleisökaivaukset lisäävät kiinnostusta arkeologiaan ja lähiseudun paikallishistoriaan. Parhaassa tapauksessa kaivauksille osallistujat löytävät kotiseudustaan uusia merkityksiä ja pystyvät paremmin asettamaan itsensä osaksi paikalla eläneiden ihmisten jatkumoa (Svanberg & Wahlgren 2007: 63–66). Systemaattista pitkän aikavälin seurantaa yleisökaivausten vaikutuksista ei ole tehty, mutta joidenkin kyselyvastauksissa annettujen esimerkkien mukaan yleisökaivaustoiminta on osaltaan auttanut ihmisiä juurtumaan paikkakunnalle. Myös yleisökaivaustoiminnan jatkuvuus on nähty erityisen tärkeänä pitkän aikavälin tavoitteiden saavuttamisessa. Esimerkiksi Kierikkikeskuksen järjestämät yleisökaivaukset ovat vuonna 2019 jatkuneet neljäntoista kesän ajan, ja Kierikissä on huomattu, että monet osallistujat palaavat kaivauksille uudelleen vuosi toisensa jälkeen. Saman kohteen pitkään jatkuvat tutkimukset vaikuttavat luonnollisesti myös tieteellisiin tuloksiin. Kierikinkankaan kivikautisesta asuinpaikasta on tutkittu yleisökaivauksilla jo yli 700 neliometriä, ja tästä osasta asuinpaikkaa on saatu muodostettua varsin kattava kokonaiskäsitys. Samalla on kerätty poikkeuksellisen laaja yhdenmukaisesti dokumentoitu tutkimusaineisto.

Vaikka uuden oppiminen ja arkeologisten löytöjen tekeminen on monelle yleisökaivajalle tärkeä syy osallistua kaivauksiin, osallistujat kokevat

saavansa hankkeista myös muuta hyötyä. Esimerkiksi Aboa Vetus & Ars Nova -museolla koko kesäkaudet 2018 ja 2019 kaivauksissa auttaneet vapaaehtoiset kokivat sosiaaliset syyt tärkeänä kannustimena kaivauksiin osallistumiselle: vapaaehtoisista oli muodostunut tiivis ryhmä, ja mukava ajanvietto samoista asioista kiinnostuneessa seurassa koettiin tärkeäksi. Sama ryhmä koki yleisökaivauksiin osallistumisen olevan myös hyvää hyötyliikuntaa ja terveellistä vastapainoa toimistotyölle. Kaivajan näkökulmasta yleisökaivaus edistää siis psyykkistä, fyysistä ja sosiaalista hyvinvointia samalla, kun yleisökaivajien panos on avuksi arkeologisessa tutkimuksessa (Kuva 1). Yleisökaivauksen psyykkistä hyvinvointia tukevia ominaisuuksia on hyödynnetty onnistuneesti esimerkiksi englantilaisessa *Past in Mind* -mielenterveyskuntoutushankkeessa, jossa kuntoutujat osallistuivat arkeologisen tutkimuksen eri vaiheisiin (Lack 2014).

Yleisökaivaukset ja niistä saatava tieto on mahdollista linkittää myös laajempiin yhteiskunnallisiin tavoitteisiin esimerkiksi kasvatuksen tai matkailun puitteissa. Yleisökaivaus voi olla siten hyvää PR-toimintaa myös rahoittajalle tai muulle kolmannelle taholle, joiden kuitenkin tulee olla omasta puolestaan aktiivisia ja vastaanottavaisia halutessaan hyödyntää yleisökaivausten tuloksia. Kaivaukselta saatavan tiedon soveltaminen kolmannen tahon toiminnassa ei ole arkeologin tehtävä, joskin arkeologit voivat toimia aktiivisesti tällaisten hankkeiden käynnistämisessä ja yhteistyökumppanien kiinnostuksen herättämisessä. Hyvänä esimerkkinä voidaan pitää Euran kuntaa, joka on aktiivisesti pyrkinyt hyödyntämään alueen arkeologisia tutkimustuloksia osana kunnan omaa strategiaa. Eurassa esihistoria nähdään kuntalaisten hyvinvointia ja koko alueen vetovoimaa lisäävänä tekijänä (Wahlqvist 2018).

Kyselyvastausten ja keskustelujen perusteella koettiin mahdollisesti aiheelliseksi laatia yleisökaivaushankkeen alussa perusteellinen popularisointisuunnitelma. Siihen voi kirjata *yleisöt*, jotka hankkeessa pyritään tavoittamaan (koululaiset, paikalliset asukkaat, metallinetsinharrastajat jne.) sekä *menetelmät* kohderyhmien tavoittamiseksi. Ylös kannattaa kirjata myös *tavoitteet*, joita hankkeella pyritään saavuttamaan. On hyvä huomata, että kaivauksella voi samaan aikaan olla sekä tieteellisiä että yleisöarkeologisia tavoitteita – yleisökaivauksen tulee lähtökohtaisesti tuottaa lisäarvoa sekä arkeologiselle tutkimukselle että siihen osallistuvalla yleisölle. Puutteellinen suunnittelu voi johtaa joko epäonnistumiseen tieteellisten

tavoitteiden saavuttamisessa tai kaivajien huonoon kokemukseen. Onnistuneen hankkeen kannalta tavoitteiden tulee olla realistisia ja toteutettavissa.

Toisaalta kyselyvastauksissa pohdittiin myös, keitä yleisökaivauksella todellisuudessa tavoitetaan. Jos kaivauksilla on jokin ennalta rajattu kohderyhmä, minkälaisia seuraamuksia kohdentamisesta tai kohdentumisesta mahdollisesti on? Jääkö joku tietty yleisöryhmä kokonaan yleisökaivausten ulkopuolelle? Voiko kohdentaminen tai kaivauksen maksullisuus syrjiä jotakin ryhmää? Näiden asioiden pohtiminen sekä kohderyhmän rajaaminen ja valitseminen jo kaivauksen suunnitteluvaiheessa voi helpottaa yleisökaivaushankkeen toteuttamista. Suomesta on jo hyviä koke-

Kuva 1. Vapaaehtoisia Aboa Vetus & Ars Novan arkeologisella kaivauksella. Yleisökaivaukset voivat edistää myös psyykkistä hyvinvointia. Kuva: Jari Nieminen/Aboa Vetus & Ars Nova.

muksia esimerkiksi näkö- ja kuulovam-
maisten osallistumisesta yleisökaivauksille
(Knuutinen et al. 2016: 6; Aalto & Mattila
2019: 57).

Yleisesti ottaen yleisökaivaukset
nähdään hyvänä arkeologian popularisoin-
tikeinona, jonka avulla vaikutetaan koko
tieteenalan tulevaisuuteen. Arkeologian
entistä myönteisemmän julkisuuskuvan
rakentuminen on kuitenkin pitkä pro-
sessi, joka vaatii eri tahojen yhteistoi-
mintaa ja jossa yksittäisen yleisökaivauk-
sen vaikutus voi jäädä pieneksi. Mistä
tahansa tutkimuksesta viestiminen lisää
suuren yleisön tietoa arkeologiasta ja men-
neisyydestä. Esimerkiksi Wickholmin (2007:
28) mukaan media tarttuu innokkaasti juuri
yleisökaivauksiin. Tällaisessa tapauksessa
kaivauksesta tiedottaminen ja uutisointi
tavoittavat kaivaukselle osallistujien lisäksi
laajemman yleisön. On myös esitetty, että
muista arkeologisista tutkimushankkeista
poiketen yleisökaivauksissa sekä yleisön
että median huomio kiinnittyy varsinaise-
en arkeologiseen tutkimusprosessiin,
joka jää usein mediassa kaivauslöytöjen
varjoon (Holtorf 2016: 46–50).

Yleisökaivauksen tieteelliset tavoitteet ja eettiset kysymykset

Kyselyvastausten perusteella vaikuttaa
siltä, että joidenkin arkeologien mukaan
yleisökaivausta ei voi verrata tavanomai-
seen tutkimukseen. Tämän näkemyksen
mukaan yleisökaivaus on lähinnä näytös-
luontoinen tapahtuma, jossa suuri yleisö
pääsee kokeilemaan arkeologin työtä. Toi-
saalta osa kyselyyn vastanneista arkeolo-
geista esitti, etteivät yleisökaivaukset eroa
tavallisista tutkimuskaivauksista.

Kuitenkin yleisökaivauksen arkeo-
logiset tavoitteet yleensä poikkeavat pe-
rinteisen arkeologisen kaivauksen tavoitteista.
Myös suunnitteluun, kysymyksenasetteluun,
kohteen sekä menetelmien ja jopa hen-

kilökunnan valintaan on kiinnitettävä eri
tavalla huomiota kuin tavanomaisessa
tutkimuskaivauksessa. Monet esiin nous-
seista eettisistä kysymyksistä liittyivät juuri
näihin asioihin. Pyritäänkö yleisökaiva-
jilla korvaamaan koulutetun työnteki-
jän aiheuttamat kustannukset? Voiko
yleisökaivaus vähentää arkeologin työn ja
asiantuntemuksen arvostusta, jos kaivauk-
sesta välittyy kuva, että ”kuka tahansa” voi
tehdä kaivaustyötä? Laajemmin kysymyk-
set liittyvät siihen, keillä kaikilla on oikeus
tehdä tutkimusta ja miten sitä tehdään
arkeologisten laatuvaatimusten mukaisesti,
jos tekijänä on joku muu kuin koulutettu
ammattilainen?

Yleisökaivaus toteuttamistapana
vaikuttaa kohteen valintaan, tutkimuskysy-
myksiin ja kaivausmenetelmiin. Tutkimuk-
sellinen tavoite on myös yleisökaivauk-
sella ehdottoman tärkeä, sillä mitään
arkeologista kohdetta ei voi kaivaa ilman
sopivaa tutkimuskysymystä. Ihannetapauk-
sessa tieteelliset kysymykset muotoutuvat
sekä kohteen että yleisökaivauksen yleisen
luonteen ja tavoitteiden mukaisesti. Ylei-
sesti ottaen kivikautiset ja keskiaikaa nu-
oremmat historialliset asuinpaikat koet-
tiin kyselyvastauksissa helpoiksi ja hyviksi
yleisökaivauskohteiksi (Kuva 2). Rautakau-
tisista ja keskiaikaisista kohteita pidettiin sen
sijaan vaativina kohteina. Yleisökaivauk-
sella voidaan toisaalta tutkia myös mar-
ginaaliin jääviä arkeologisia kohteita tai
vastata kysymyksiin, joihin ei perinteisesti
arkeologian avulla ole pyritty vastaamaan.
Tällaisia ovat esimerkiksi sekoittuneiden
kerrosten löydöt tai 1900-luvun kohteet,
joita ei pidetä muinaisjäännöksinä (Banks
et al. 2018; Ikäheimo & Äikäs 2018; Väisä-
nen & Veinio 2016: 32).

Keskusteluissa nousi esiin myös,
täytyykö kaivajille riittää koko ajan
löydettävää, koska ”löytämisen ilo” on
monien osallistujien ensisijainen motiivi
yleisökaivaukseen osallistumiseksi (esim.
Siltainsuu 2012a: 77). Voiko esimerkiksi

Kuva 2. Vantaan Mårtensbyn historiallisen kylätontin yleisökaivaukset. Kuva: Andreas Koivisto/Vantaan kaupunginmuseo.

maksavia asiakkaita määrätä kaivamaan tyhjiä kerroksia tai teknisesti liian hankalia kohtia? Keskusteluissa yleisökaivauksiin usein liitetty ”löytötakuu” koettiin ongelmalliseksi, sillä se voi antaa arkeologiasta liian esinekeskeisen kuvan. Toisaalta runsaslöytöinen kohde koettiin yleisölle palkitsevammaksi ja motivoivammaksi kuin tyhjä kohde. Löytöjen ajoituksella ei monille osallistujista ole merkitystä – sen sijaan edellä mainittu ”löytämisen ilo” ja löydön asettaminen laajempaan kontekstiin on merkityksellistä (Kuva 3). Hyvillä tutkimuskysymyksillä myös vähälöytöisempien kohteiden anti voi siis olla yleisökaivajallekin merkittävä.

Työpajakeskusteluissa muistutettiin, että arkeologeilla on vastuu omasta alastaan ja muinaisjäännöksistä, mutta toisaalta myös siitä, että kulttuuriperintö

kuuluu kaikille. Vastuullista ja hyvää yleisökaivauksen suunnittelua edustavat kohteen, tutkimuskysymysten, tutkimusmenetelmien ja henkilökunnan valinta yleisökaivaukselle sopivaksi. On muistettava, että yleisökaivauksen luonne vaikuttaa myös henkilökunnan työnkuvaan, joka kaivamisen ja kenttätutkimuksen sijasta on pääosin ohjaamista ja opastamista. Arkeologeilla on myös vastuu siitä, minkälainen kuva tieteenalasta ja sen harjoittajista yleisökaivauksen myötä välittyy.

Yleisökaivauksen käytännön toteutus

Yleisökaivauksiin liittyy erityispiirteitä, jotka puuttuvat perinteisistä pelastus- ja tutkimuskaivauksista. Huolellinen suunn

Kuva 3. Nuoresta iästään huolimatta Kangasniemen yleisökaivauksilla löytynyt, sanomalehtileikkeen sisältänyt ja 1900-luvun alussa piilotettu pullo oli yleisökaivajista jännittävä löytö. Kuva: Ulla Moilanen.

nittelu, asiakaspalvelutyön taidot sekä tarvittaessa joustaminen ja yllättäviin tilanteisiin varautuminen ovat yleisökaivauksilla tärkeitä.

Kyselyjen ja keskustelun perusteella yleisökaivauskohteen valinnassa olisi hyvä ottaa huomioon kaivauspaikan saavutettavuus ja paikallinen kiinnostavuus, kohteen mahdolliset löydöt, rakenteet ja maaperä, vaadittava kaivaustekniikka sekä työturvallisuuskysymykset. Fyysisen saavutettavuuden lisäksi on hyvä punnita kohteen psyykkistä saavutettavuutta: kuinka helposti kohde ja tutkimuskysymykset aukeavat yleisökaivajille? Vaikeuttaako kohteen nykyinen tila sen ymmärtämistä? Esimerkiksi edelleen veden rannassa oleva modernilta rakentamiselta välttynyt kivi-kautinen asuinpaikka saattaa olla yleisölle saavutettavampi tutkimuskohde kuin lähiön

keskellä sijaitseva, kaupunkirakentamisen hajottama historiallinen kylätontti.

Työturvallisuuden näkökulmasta kohteessa ei saisi olla raskaita kivirakenteita tai vaaraa romahtamisesta tai putoamisesta. Kohteeksi ei pitäisi myöskään valita harvinaisia, herkkiä tai vaativia muinaisjään-
nöskohteita, joiden tutkimus vaatii poikkeuksellista tarkkuutta tai asiantuntijuutta. Näin ollen esimerkiksi ruumishaudat ovat täysin poissuljettuja yleisökaivauskohteita. Suositeltavia paikkoja eivät myöskään ole yleisten teiden välittömässä läheisyydessä olevat kohteet, joissa osallistujilla pitäisi olla Liikenneviraston vaatima tieturvakortti. Teollisuuskohteilla on otettava huomioon mahdollinen maaperän pilaantuminen ja siinä mahdollisesti olevat ihmisille myrkylliset kemikaalit.

Useiden kyselyvastausten perusteella haastavimmaksi menetelmäksi on koettu stratigrafinen yksikkökaivaus, jonka oppiminen ei välttämättä onnistu siinä lyhyessä ajassa, jonka kaivaja on paikalla. Yksikkökaivauksen ohjaaminen vaatii myös enemmän aikaa ja resursseja kaivauksen henkilökunnalta, mikä on puolestaan pois muusta yleisön opastamisesta ja heidän tarpeisiinsa vastaamisesta. Kaivaja voi myös kokea vaikeasti erottuvat yksiköt liian hankaliksi, mikä voi aiheuttaa pettymystä kaivauskokemukseen. Useimmiten tasokaivaus on koettu yleisökaivauksilla mielekkääksi, koska kaivajan on helppo seurata halutun kerrospaksuuden toteutumista (Kuva 4). Lisäksi neliömetrin tai neljän-

nesneliömetrin kaivaminen seuraavaan dokumentointitasoon on usein ollut yksittäiselle yleisökaivajalle sopiva urakka, jonka valmiiksi saaminen on ollut palkitseva kokemus. Toisaalta vastakkaisiakin kokemuksia kohteiden sopivuudesta on, sillä esimerkiksi historiallisille kaupungeille tyypilliset paksut maakerrokset ovat osoittautuneet kaupunkiarkeologisille yleisökaivauksille osallistujille helpoiksi hahmottaa (Kuva 5).

Yleisökaivaukseen osallistuvat ja käytännön kaivaustyötä tekevät henkilöt eivät ole rinnastettavissa tavallisiin työntekijöihin, vaan he ovat elämyksiä hakevia, menneisyydestä kiinnostuneita *asiakkaita*, joilta usein puuttuu pitkäaikainen

Kuva 4. Asumuspainanteen tutkimista Kierinkinkankaan yleisökaivauksella. Kuva: Sami Viljanmaa.

Kuva 5. *Aboa Vetus & Ars Novan kaupunkiarkeologiset yleisökaivaukset, joita voi seurata myös kahvilan terassilta. Kuva: Jari Nieminen/Aboa Vetus & Ars Nova.*

kokemus arkeologiasta. Yleisökaivajia ei yleensä ole koulutettu arkeologin työhön, eivätkä he kaivaustahtinsa tai kokemuksensa puolesta vastaa koulutettuja arkeologeja (esim. Koivisto 2012). Kaivamisen eteneminen on yleisökaivauksella siten hitaampaa kuin tavallisilla tutkimuskaivauksilla, mikä on otettava huomioon kaivauksen kestoa ja resurssointia suunniteltaessa. Tästä syystä pelastuskaivauksia ei ole välttämättä hyvä toteuttaa yleisökaivauksena. Jo tutkimuslupaa haettaessa on otettava huomioon mahdollisuus, ettei kaivausalueelta saada kaivettua pohjaan saakka. Vaihtoehtoisesti alueiden pohjaan kaivamiseen on varattava tarpeeksi arkeologien työaikaa yleisökaivauksen päättymisen jälkeen. Myös jälkitöihin on varattava aikaa, sillä asianmukainen, arkeologiseen tutkimukseen olennaisesti kuuluva dokumentointi

ja raportointi on myös muistettava, vaikka kaivauskohteena olisikin jokin muu kohde kuin kiinteä muinaisjäännös.

Henkilökunta ja kaivauksen kesto

Kyselyvastausten ja keskustelujen perusteella yleisökaivauksen kenttäosuus voi kestää viikosta koko kesään. Yleisökaivajien työpäivät olisi lähes kaikkien kokemusten mukaan hyvä suunnitella kaivaushenkilökunnan työpäiviä lyhyemmiksi, mikä antaa aikaa dokumentointiin ja täydentävään kaivamiseen. Yleisökaivauksessa tulisikin yleisesti ottaen olla tavallista tutkimuskaivausta enemmän väljyyttä ja joustamisen varaa. Tämä on huomioitava jo suunnitteluvaiheessa.

Henkilökunnan valintaan kehoitettiin useissa vastauksissa kiinnittämään huomiota, sillä yleisökaivaus vaatii työntekijöiltä positiivista, sosiaalista ja ulospäinsuuntautuvaa asennetta sekä soveltumista asiakaspalvelutyöhön. Potentiaalisille työntekijöille kehoitettiin mahdollisuuksien mukaan järjestämään haastattelu. Myös jo arkeologian opintoihin olisi hyvä lisätä sellaisia teemoja, jotka antavat valmiuksia yleisökaivauksella työskentelyyn.

Henkilökunnan roolittaminen jakoi vastauksissa jonkin verran ajatuksia. Useimpien kenttätöihin osallistuneiden omien kokemusten mukaan parhaiten yleisökaivauksella toimivaksi on havaittu tapa, jossa jokainen kaivaukseen osallistuva henkilökunnan jäsen on tarvittaessa valmis osallistumaan yleistyöhön. Kuitenkin yleisökaivausten todettiin olevan henkilökunnalle vaativia ja jopa raskaita, joten henkilökunnan työssä jaksamiseen olisi hyvä kiinnittää huomiota. Yleisökaivauksia suunnitellessa on myös huomioitava kaivauksille osallistuvien henkilöiden määrä ja suhteutettava tehtävät tämän mukaan. Mikäli kaivauksille osallistuvia henkilöitä on paljon, jää heidän ohjauksensa vähemmälle, kun taas pienessä ryhmässä on enemmän aikaa neuvoa yksittäisiä osallistujia. Yleisökaivajien määrä tuleekin suhteuttaa henkilökunnan määrään.

Varsinaisen kaivauksen lisäksi kehoitettiin myös pohtimaan sitä, miten yleisö voisi olla mukana kaivauksen suunnittelussa sekä kaivauksen jälkitöissä ja tulkintojen tekemisessä. Yleisön sitouttaminen koko projektiin laajentaa kokonaiskuvaa arkeologisesta tutkimusprosessista alusta loppuun saakka. Aboa Vetus & Ars Novassa on kokeiltu vapaaehtoisten ottamista mukaan myös kaivausten jälkitöihin löytöjen käsittelyn osalta, mistä on saatu positiivisia kokemuksia (Aalto & Mattila 2019: 57). Myös Tursiannotkon koululaiskaivauksen yhteydessä koululaiset pääsivät puhdistamaan löytöjä ja kokeilemaan löytöjen luet-

telointia valvottuna, joskin kenttäolosuhteissa (Moilanen 2018: 9). Kierikkikeskuksen järjestämällä lukiolaisten kaivauskursseilla löytöaineistoon on puolestaan perehdytetty puhdistamalla aiemmin esiin kaivettuja löytöjä jo ennen kaivaustyötä (Kuva 6).

Lapsille vai aikuisille?

Kyselyyn vastanneista puolet oli ehdottomasti sitä mieltä, että yleisökaivauksella tulee olla ikärajat, puolet taas sitä mieltä, että ikärajoja ei tarvita. Ikärajoja perusteltiin muun muassa työturvallisuuseikoilla ja sillä, ettei yleisökaivaustyö voi sisältää lasten vahtimista. Osa vastanneista oli sitä mieltä, että yleisökaivaukset eivät teknisten seikkojen vuoksi sovi alle kouluikäisille, ja lapsille ehdotettiin erillisiä käyntejä tai jotakin muuta oheistointia. Ne, jotka kokivat yleisökaivaukset myös lapsille sopiviksi, sanoivat kuitenkin, että lapsilla tulisi olla mukana osallistuva aikuinen, jonka vastuulla lapsi on. Ikärajan asettamista tärkeämpänä pidettiin näissä vastauksissa yleisesti työturvallisuudesta huolehtimista. Esimerkiksi Kierikkikeskuksen yleisökaivauksilla sopivaksi ikärajaksi on määritelty kymmenen vuotta. Alle kymmenvuotiaat kaivajat saavat osallistua kaivaustyöhön vain aikuisen kanssa, mutta tätä vanhemmat lapset myös itsenäisesti. Usein lapset kaipaavat kaivauksella enemmän ohjausta kuin varttuneemmat henkilöt, mutta toisaalta myös lapset osaavat olla tarkkoja ja ottaa ohjeita hyvin vastaan. Aboa Vetus & Ars Novassa on tehty kaupunkiarkeologisen kohteen yleisökaivauksia lasten kanssa jo 15 vuoden ajan. Lasten kanssa työskennellessä erityisen tärkeää on lapsille sopivan kaivausalueen ja tekemisen tavan valinta. Esimerkiksi pelkkä kaivetun maan seulominen voi olla lapsista äärimmäisen kiehtovaa.

Koululaiset ovat merkittävä yleisökaivauksille osallistuva ryhmä. Etenkin

Kuva 6. Tutkimusapulainen Inga Nieminen opastaa Nurmon lukion kaivauskurssiryhmää löytöjen puhdistamisessa Kierikissä. Kuva: Sami Viljanmaa.

Suomen Kulttuurirahaston Mullankaivajat-hanke on kasvattanut ympäri Suomea järjestettävien koululaiskaivausten määrää. Koululaiskaivauksilla on yleensä myös koulun suunnasta tulevia kasvatuksellisia tavoitteita ja toisaalta opettajien tarjoama resurssi apuna lasten valvomisessa. Arkeologia sopii hyvin koulujen nykyiseen ilmiölähtöiseen opetussuunnitelmaan, joka kannustaa monimuotoiseen yhteistyöhön myös koulun ulkopuolella. Arkeologisen työskentelyn avulla voi hahmottaa, miten tutkimustieto muodostuu ja lähestyä monimutkaisia ilmiöitä konkreettisten, fyysisten esimerkkien avulla. Suurimpia haasteita kouluyhteistyölle asettaa arkeologisten kaivausten sijoittuminen pääasiassa kesäkauteen.

Kierikkikeskuksessa on toteutettu toistakymmentä vuotta usean päivän mittaisia lukiolaisten kaivauskursseja, joiden aikana kaivastyön lisäksi tutustutaan lähi-seudun muinaisjäänneksiin ja jonkin verran kaivauksen jälkitöihin. Nämä kurssit ovat olleet oppilaille vapaavalintaisia, mikä on näkynyt erityisesti siinä, että osallistujat ovat olleet valmiiksi kiinnostuneita arkeologiasta ja motivoituneita oppimaan. Myös koululaiselle suunnatuissa kaivaushankkeissa olisi tärkeä tavoitella toiminnan jatkuvuutta. Parhaassa tilanteessa kaivauksia voidaan toteuttaa säännöllisin väliajoin. Suuntaamalla kaivaukset tietyille luokka-asteille saavutetaan mahdollisimman laaja kattavuus ja vaikuttavuus. Keskittämällä kaivaus ainoastaan kahdelle tai kolmelle luokka-asteelle kaivauksia ei kuitenkaan

tarvitse välttämättä järjestää joka vuosi. Raisiossa koululaiskaivausten kohderyhminä ovat alusta alkaen olleet viidensien ja kuudensien luokkien oppilaat. Ensimmäiset koululaiskaivaukset järjestettiin toukokuussa 2003 ja seuraavat vuosina 2011, 2015 ja 2019. Kaivaukset ovat Raisiossa tarjonneet yli tuhannelle oppilaalle mahdollisuuden tutustua arkeologiaan omin käsin (esim. Näränen & Luoto 2005).

Sekä yleisö- että koululaiskaivaukset ovat yksilöllisiä hankkeita, joiden toteuttamistavat ja tavoitteet vaihtelevat. Siinä missä Raisiossa oli tavoitteena antaa mahdollisimman monelle koululaiselle mahdollisuus tutustua arkeologiaan, on Vantaalla haluttu panostaa oppimiseen pienemmässä ryhmässä. Vantaalla on kahden koululuokan kanssa toteutettu luentoja, ryhmätöitä, tutkimusalueen metallinilmaisinkartoitus, kaivaus ja loppukatselmus työn tuloksista (Terävä et al. 2019). Tällä tavalla koululaiset ovat saaneet kuvan tutkimusprosessista kokonaisuudessaan.

Vaikka kaivaustoiminnan jatkuvuus on havaittu tavoiteltavaksi seikaksi, on tavoitteen saavuttaminen silti usein haastavaa. Käytännössä jatkuvuus vaatii tavallisesti vakituksessa työssä olevan arkeologin, jonka työaika riittää yleisökaivauksen suunnitteluun ja järjestämiseen. Yleisökaivaukset vaativat paljon voimavaroja niin suunnittelun, toteuttamisen, tiedottamisen kuin jälkitöiden osalta. Siksi myös yksittäiset kaivaukset on syytä suunnitella huolella. Jatkuvien koululaiskaivausten järjestämisen vaihtoehtona voi olla esimerkiksi kouluissa kiertäminen ja arkeologiasta kertominen, tai muunlaisen mielekkään toiminnan tarjoaminen (vrt. Koivisto 2016).

täivistä tutkimuskaivauksista lyhyempiin, esimerkiksi päivän tai viikon kestäviin yleisötapauksiin. Yleisökaivaus voi olla myös osa laajempaa kaivaushanketta. Yleisökaivauksen luonne määrittää osallistuaan myös sen, peritäänkö siihen osallistujilta maksu.

Maksullisia yleisökaivauksia kannatti hieman yli puolet kyselyyn vastanneista. Maksua pyytäneet tahot kertoivat aina löytäneensä asiakkaita. Joissain tapauksissa maksullisuutta perusteltiin kaivauksen rahoittamisella. Maksun keräämisen mahdollisuus ja mielekkyys kuitenkin riippuu kaivauksen toteuttavasta tahosta, kaivauskohteesta ja hankkeen tavoitteista. Maksullisuus voi rajata osallistujia, mutta toisaalta se sitouttaa kaivajat saapumaan paikalle. Oma kysymyksensä on se, missä määrin kaivauksen osallistumismaksujen tulisi olla osa kaivauksen varsinaista rahoitusta. Kerättyjen maksujen käyttötarkoitus olisikin hyvä tehdä näkyväksi. On myös syytä pohtia, voidaanko yleisöltä kerättyjä maksuja käyttää kohdennetusti ”mihin tahansa” ja onko yleisöllä erilaiset odotukset osallistuessaan kaivaukseen maksavina asiakkaina ja kuinka nämä odotukset täytetään. Oli kyse sitten maksullisista tai maksuttomista yleisökaivauksista, on järjestäjien hyvä olla perillä tapahtumien järjestämiseen liittyvästä lainsäädännöstä esimerkiksi vakuutusten osalta. Lisäksi kaivauksella olisi hyvä olla pelastussuunnitelma sekä tarvittavat perustaidot mahdollisten ensiapua vaativien tilanteiden varalta. Osallistujilta olisi myös hyvä kysyä tahdikkaasti mahdollisista sairauksista tai muista seikoista, joiden tietämisestä on hyötyä mahdollisissa ensiaputilanteissa.

Maksullinen vai ilmainen kokemus?

Termi yleisökaivaus pitää sisällään hyvin monenlaisia tapahtumia koko kesän kes-

Kohti kansalaistiedettä?

Kuten johdannossa esitettiin, yleisöarkeologian terminologia ei ole vakiintunutta ja siitä tarvitaan vielä lisää keskustelua ja tut-

kimusta. Kaivausten tai kenttätöiden lisäksi yleisöarkeologia voi sisältää muutakin toimintaa, kuten asiantuntijaluentoja, näyttelyitä ja tapahtumia (ks. esim. Svanberg & Wahlgren 2007). Yleisöarkeologiassa suuri yleisö ei kuitenkaan välttämättä ole pelkästään informaatiota vastaanottava taho. Ihmisillä voi olla aktiivinen rooli, jolloin yleisöarkeologia lähestyy kansalaistiedettä. Kansalaistieteen harjoittajaksi voidaan määritellä henkilö, joka jollakin tavalla osallistuu tieteellisen tiedon keräämiseen ja tuottamiseen (Smith 2014: 750). Esimerkkinä Suomessa parhaillaan tehtävästä arkeologisesta kansalaistieteestä voidaan mainita SuALT-projektin tekeillä oleva metallinetsinlöytöjen tietokanta, jota metallinetsijät itse voivat täydentää (Wessman et al. 2019) sekä Pirkanmaan maakuntamuseosta liikkeelle lähtenyt Adoptoi monumentti -toiminta, jossa muinaisjäännösten adoptoijat vastaavat itse kohteen hoitamisesta ja laajemmasta hyödyntämisestä (Nissinaho & Soininen 2014). Maailmalla tärkeänä on pidetty myös sitä, että yleisö voi osallistua arkeologisten tulkintojen tekemiseen, sillä tämän on katsottu lisäävän aineistojen arvostamista ja ymmärrystä (Kador & Ruffino 2016; ks. käytännössä kokeilluista esimerkeistä myös Moilanen 2018).

Eettisiä periaatteita kansalaistieteelle eli ei-ammattilaisten osallistumiselle tieteelliseen tutkimukseen on pohdittu tieteen kentällä laajasti, myös Suomessa, vaikkakaan ei vielä juuri arkeologian piirissä. Opetus- ja kulttuuriministeriön ja *Open Knowledge Finlandin* Avoin kansalaistiede -hankkeen lopputuloksena laadittiin Kansalaistieteen toimenpidesuosituksset (*Open Knowledge Finland*, 2017), jotka toimivat hyvänä ohjenuorana myös yleisökaivauksia suunniteltaessa. Jokaisen yleisökaivauksia suunnittelevan olisi hyvä tutustua myös ECSA:n (*European Citizen Science Association*) laatimaan ohjeistukseen Kansalaistieteen kymmenestä periaatteesta (ECSA 2017). Sekä tutkijoiden että maallikoiden oikeu-

det ja velvollisuudet kaivauksella on hyvä määritellä tarkkaan. Yksi hyvä tapa on esimerkiksi laatia vapaaehtoistyöntekijän tai yleisökaivajan säännöt tai sopimus, jonka molemmat osapuolet allekirjoittavat (Laine 2018).

Tampereella ja Turussa käytyjen keskustelujen sekä kyselyvastausten pohjalta voidaan todeta, että Suomessa tarvitaan lisää yleisökaivausten kehittämiseen tähtääviä julkaisuja, tapaamisia ja keskustelua. Jatkuvuus yleisökaivauksissa on havaittu tärkeäksi seikaksi, mutta systemaattinen pitkän aikavälin seuranta ja tutkimus yleisökaivaustoiminnan vaikuttavuudesta on toistaiseksi vielä tekemättä. Yleisökaivauksiin liittyviä eettisiä seikkoja voisi myös pohtia laajemmin. Koska yleisökaivaustoiminta on joka tapauksessa vakiintunut osaksi suomalaista arkeologiaa ja se selvästi eroaa perinteisistä tutkimus- ja pelastuskaivauksista, olisi myös Museoviraston arkeologisissa laatuvaatimuksissa hyvä olla yksi yleisökaivauksia käsittelevä luku.

Yleisökaivaus on parhaimmillaan onnistunutta tiedeviestintää, joka herättää yleisön mielenkiinnon tutkimusta kohtaan. Se vaatii, kuten kaikki viestintä, riittäviä resursseja toteutuakseen. Avoin tiede ja arkeologian yhteiskunnallisen merkityksellisyyden kasvattaminen edellyttävät ammattilaisilta jatkuvaa panostamista yleisötyöhön. Tämä puolestaan vaatii lisää keskustelua sekä kehittämistä koulutusta tieteenalan sisällä.

Bibliografia

Painamattomat lähteet

- Aalto, I. & Mattila, E. 2019. *Turku II/1/3, Retigin tontti. Kaupunkiarkeologinen kaivaus 2018*. Aboa Vetus & Ars Nova.
- Knuutinen, T., Haggrén, G., Holappa, M. & Terävä, E. 2016. *Raasepori Slottsmalmen. Kaivauskertomus 2016*. Museovirasto.
- Koivisto, R. 2012. Kaivauskurssi ja arkeologiset yleisökaivaukset Mårtensbyssä, Lillasin tontilla heinäkuussa 2012. Liite kaivausraportissa Koivisto, A., Väisänen, R., Heinonen, T., Terävä, E. & Karimo, A. 2013. *Vantaan Mårtensbyn Lillaksen arkeologiset tutkimukset vuonna 2012*. Vantaan kaupunginmuseo.
- Siltainsuu, J. 2012a. *Voimavara vai uhka? Yleisön ja asiantuntijan kohtaaminen yleisökaivauksella*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Arkeologia.
- Terävä, E. & Väisänen, R. & Salonen, N. 2019. *Vantaa Dickursby (Jokirannan koulu) arkeologinen tutkimus 9.5–17.5.2019*. Vantaan kaupunginmuseo.

Verkkoaineistot

- ECSA (European Citizen Science Association), 2017. Kansalaistieteen kymmenen periaatetta. https://ecsa.citizen-science.net/sites/default/files/ecsa_ten_principles_of_cs_finnish.pdf (Luettu 15.7.2018)
- Koivisto, A. 2016. *Munkkeja ja merirosvoja – kotiseutuhistoriaa koululaisille*. <http://muistaakseni.blogspot.com/2016/10/munkkeja-ja-merirosvoja.html> (Luettu 15.8.2019)
- Laine, H. 2018. *Vastuullinen kansalaistiede*. <https://www.vastuullinentiede.fi/fi/tutkimusty%C3%B6/vastuullinen-kansalaistiede> (Luettu 7.8.2019)
- Open Knowledge Finland, 2017. *Avoin kansalaistiede -projektin toimenpidesuosituks*. <https://drive.google.com/file/0B0Ei0R6HfXILb3QwNndEQzNWbFk/view> (Luettu 2.8.2019)

- Suomen Kulttuurirahasto, 2019. Mullankaivajat. <https://skr.fi/apurahat/lokuun-haku/mullankaivajat> (Luettu 19.8.2019)
- Tieteen termipankki, 2019. Yhteisöarkeologia. <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Arkeologia: yhteisöarkeologia>. (Luettu 7.8.2019)

Tutkimuskirjallisuus

- Aalto, I. 2011. Yleisöarkeologiaa Korpholmenilla. *Arkeologia NYT!* 2/2011: 14–15.
- Autere, K., Korhonen, H. & Krappala K. 2018. Arkeologiaa pedagogisesti – Mullankaivajat Kontiolahdella. *Muinaistutkija* 4/2018: 2–9.
- Banks, I., Koskinen-Koivisto, E. & Seitsonen, O. 2018. Public engagements with Lapland's Dark Heritage: Community archaeology in Finnish Lapland. *Journal of Community Archaeology & Heritage* Vol. 5 2018(2): 128–137.
- Enqvist, J. 2016. *Suojellut muistot. Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Holtorf, C. 2016. *Archaeology is a Brand! The Meaning of Archaeology in Contemporary Popular Culture*. Oxon: Routledge.
- Ikäheimo, J. & Äikäs, T. 2018. Hanging tree as a place of memories – Encounters at a 1916 execution site. *Journal of Community Archaeology & Heritage*, Vol. 5 2018(3): 166–181.
- Kador, T. & Ruffino, J. 2016. Teletubbylandscapes: Children, Archaeology and the Future of the Past. S. Koerner & I. Russell (toim.) *Unquiet Past: Risk Society, Lived Cultural Heritage, Re-designing Reflexivity*. Oxon: Routledge.
- Koivisto, L. 2015. Yhteisöllistä arkeologiaa Euran Kauttualla. *Arkeologipäivät 2014: Eettiset kysymykset arkeologiassa | Yhteisöarkeologia*: 48–55. Helsinki: Suomen arkeologinen seura.
- Lack, K. 2014. *Past in Mind: A Heritage Project and Mental Health Recovery*. Bromyard: Bromyard & District Local History Society.
- Laine, A. & Aalto, I. 2011. "Jag har hittat en släkting!" Yleisökaivaukset Kruunupyysä. *SKAS* 3/2011: 27–34.
- Leskinen, S. & Pesonen, P. 2008. *Vantaan esihistoria*. Vantaa: Vantaan kaupunki.

- Majantie, K. 2010. Tiedottamisen tärkeydestä ja haasteista arkeologisilla kaivauksilla. *Varhainen Turku. Turun museokeskuksen raportteja* 22: 141–154. Turku.
- Majantie, K. & Ikäheimo, M. 2007. Havainnolistavaa, eläytyvää ja opastavaa arkeologiaa koululaisille. *HIT – History in Turku: Tietoja, taitoja ja löytöjä*: 66–68. Turku.
- Marshall, Y. 2002. What is community archaeology? *World Archaeology* Vol. 34(2): 211–219.
- Matsuda, A. 2004. The Concept of ‘the Public’ and the Aims of Public Archaeology. *Papers from the Institute of Archaeology* 15: 90–97.
- Mikkola, E. 2010. Yleisölle avoimen tutkimuskaivauksen haasteet, toiveet ja todellisuus. *Arkeologipäivät 2009. Arkeologian haasteet | muinainen yksilö*: 32–36. Helsinki: Suomen arkeologinen seura.
- Moilanen, U. 2018. Yleisöarkeologiaa Pirkkassa - Kokemuksia Tursiannotkon yleisö- ja koululaiskaivaukselta 2017. *Pirkanmaan maakuntamuseon julkaisuja*. https://issuu.com/vapriikki/docs/tursiannotko_yleiso-kaivaus_raportti (Luettu 20.9.2019)
- Moilanen, U. & Näränen, N. 2018. Osallistavaa arkeologiaa Kangasniemellä. *Arkeologia NYT!* 1/2018: 22–25.
- Nissinaho, A. & Soininen, T.-L. 2014. Adopt a Monument – social meaning from community archaeology. J. Lea & S. Thomas (toim.) *Public Participation in Archaeology*: 175–182. Woodbridge: Boydell & Brewer.
- Näränen, J. & Luoto, K. 2005. Pedagogiikkaa Papinkalliolla. Ala-asteen oppilaat muinaisjäännöstä tutkimassa. V. Immonen & M. Haimila (toim.) *Mustaa valkoisella. Ystäväkirja arkeologian lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle*: 164–168. Vantaa: Turun yliopisto, arkeologia.
- Pihlman, S. 2010. Käsitettävää arkeologiaa keskellä kaupunkia. *Varhainen Turku. Turun museokeskuksen raportteja* 22: 155–164. Turku.
- Pihlman, S. & Muhonen, T. 2007. Museopedagogiikkaa ja tiedonvälitystä. Arkeologit lähestyvät yleisöä kaivauksen äärellä. *HIT – History in Turku: Tietoja, taitoja ja löytöjä*: 62–64. Turku.
- Ruohonen, J. 2017. Arkeologiapedagogiikka – kasvatustieteen osa-alue vai käytännön museotyötä esihistorian parissa? *Muinaistutkija* 4/2017: 2–18.
- Schadla-Hall, T. 1999. Editorial: public archaeology. *European Journal of Archaeology* 2(2): 147–158.
- Siltainsuu, J. 2012b. Arkeologikeskeisyydestä kohti yleisökeskeisyyttä. *Muinaistutkija* 3/2012: 29–35.
- Siltainsuu, J. 2013. Arkeologinen kaivaus kulttuuriperinnön oppimisympäristönä. *Arkeologipäivät 2012. Suomen muinaismuistolaki 50 vuotta: vetreä keski-ikäinen vai raihmainen vanhus | Arkeopeda – opetusta, opastusta, oppimista*: 34–37. Helsinki: Suomen arkeologinen seura.
- Simpson, F. 2008. Community Archaeology under Scrutiny. *Conservation and Management of Archaeological Sites* 10(1): 3–16.
- Smith, M. L. 2014. Citizen Science in Archaeology. *American Antiquity* 79(4): 749–762.
- Svanberg, F. & Wahlgren, K. H. 2007. *Publik arkeologi*. Lund: Statens historiska museum
- Viljanmaa, S. 2015. Kymmenen vuotta Kierikin yleisökaivauksia. *Hiisi* 2/2015: 22–28.
- Väisänen, E. & Veinio, J. 2016. Helsingin Rastilasta löydettyä. Nykyajan arkeologiaa leirintäalueella. *SKAS* 1/2016: 30–38.
- Wahlqvist, S. 2018. Muinaisjäännökset Eurassa - ongelmasta kehittämiskohteeksi. P. Häkälä, R. Niskanen & A.-R. Vadén (toim.) *Vaikuttava kulttuuriympäristö. Lahden kaupungin museon tutkimuksia* 34: 50–56. Turku.
- Wessman, A., Thomas, S., Rohiola, V., Koho, M., Ikkala, E., Tuominen, J., Hyvänen, E., Kuitunen, J., Parviainen, H. & Niukkanen, M. 2019. Citizen Science in Archaeology: Developing a Collaborative Web Service for Archaeological Finds in Finland. J. Jameson & S. Musteață (toim.) *Transforming Heritage Practice in the 21st Century: Contributions from Community Archaeology*: 337–352. Springer.
- Wickholm, A. 2007. Millaisen kuvan sanomalehdet antavat arkeologiasta? *Arkeologipäivät 2006. Arkeologi(a) ja media. | Mikä on muinaisjäännös?*: 27–33. Helsinki: Suomen arkeologinen seura.

Ulla Moilanen on Turun yliopiston tohtori-koulutettava ja projektitutkija. Hänellä on runsaasti kokemusta arkeologian popula-risoinnista, yleisökaivauksista sekä arkeo-logian harrastajien ja metallinetsijöiden kanssa toimimisesta.
ummoil@utu.fi

Janna Jokela työskentelee museolehtorina ja arkeologina turkulaisessa Aboa Vetus & Ars Nova -museossa, missä hän on tehnyt pitkään työtä yleisöarkeologian parissa.
janna.jokela@aboavetusarsnova.fi

Jenni Siltainsuu työskentelee Espoon kau-punginmuseossa museolehtorina ja arkeo-logina.
jenni.siltainsuu@espoo.fi

Ilari Aalto työskentelee arkeologina Aboa Vetus & Ars Nova -museossa.
ilari.aalto@aboavetusarsnova.fi

Andreas Koivisto on Vantaan kaupungin-museon arkeologi, joka on palkittu teke-mästään monipuolisesta arkeologian popu-larisointityöstä.
andreas.koivisto@vantaa.fi

Sami Viljanmaa työskentelee museolehto-rina Oulun Museo- ja tiedekeskus Luup-piin kuuluvassa Kierikkikeskuksessa. Hän on johtanut yleisökaivauksia Kierikinkan-kaan kivikautisella asuinpaikalla vuosittain vuodesta 2006 lähtien.
sami.viljanmaa@gmail.com

Jari Näränen työskentelee arkeologina Rai-sion museo Harkossa. Hän on järjestänyt useita koululaisille suunnattuja esihistoriaa elävöittäviä tapahtumia ja työpajoja sekä arkeologisia kaivauksia Raisiossa vuodesta 1996 alkaen.
jari.naranen@raisio.fi

Mirette Modarress

Tell es-Sultanin, muinaisen Jerikon tutkimukset kesäkuisen konferenssin teemana Helsingissä

”Muurit sortuneet on Jerikon - - siitä kauan, kauan on”ⁱ

Jerikon ensimmäiset muurit rakennettiin noin 10 000 vuotta sitten. Jerikoa on kutsuttu maailman ensimmäiseksi kaupungiksi. Ennen muureja ja kaupungistumista Jerikon alueella vaikutti niin kutsuttu Natufian kulttuuri, yksi varhaisimpia (osittain) paikalleen asettuneita yhteisöjä. Lähes 12 000 vuoden takainen Göbekli Tepe on puolestaan mainittu maailman ”ensimmäiseksi” tempelialueeksi. Muun muassa näistä kohteista ja niiden tutkimuksesta esitelmöitiin Suomen Arkeologisen Seuran isännöimässä ja Minna Silverin johtamassa konferenssissa: *Ancient Jericho – Tell es-Sultan. From First Settlers to an Urban Site in Changing Situations*. Tapahtuma pidettiin Tieteiden talolla, Helsingissä 14.–15.6.2019.ⁱⁱ

Lähi-idän arkeologiaa käsitteleviä konferensseja ei Suomessa usein ole eikä varsinkaan esitelmää sivilisaation varhaisimmista merkeistä hedelmällisen puolikuun alueella, joten matkustin Helsinkiin konferenssia seuraamaan. Kuulemani esitelmät olivat informatiivisia ja ajatuksia herättäviä. En käsittele tässä lyhyessä katsauksessa konferenssin koko ohjelmaa ja kaikkia esityksiä tai esitelmänpitäjiä, vaan poimin muutamia esityksiä ja teemoja, jotka erityisesti jäivät mieleeni ja olivat myös aiheen kannalta keskeisiä.ⁱⁱⁱ

Tutkimushistoriaa

Konferenssin alkupuheenvuorot (Silver, Biddle, Nigro) käsitelivät *Tell es-Sultanin*, muinaisen Jerikon, tutkimushistoriaa. Kohde sijaitsee miehitetyllä Palestiinalais-alueella, Länsirannalla. Tell es-Sultanissa oli tehty vähäisiä tutkimuksia jo 1800-luvun lopulla, mutta varsinaiset arkeologiset kaivaukset alkoivat 1900-luvun alussa itävaltalais-saksalaisen tutkimusprojektin toimesta. Englantilaiset puolestaan kaivoivat 1930-luvulla John Garstangin johdolla. Motiivina oli todentaa Raamatun kertomukset Jerikon valloituksesta, mutta tulokset kertoivat sen sijaan paljon muuta ja kohteen varhainen kehitys alkoi paljastua. Maineikkaimmat tutkimukset ovat kuitenkin Jerikon 1950-luvun kaivaukset, joita johti britti Kathleen Kenyon, yksi historian tunnetuimpia naisarkeologeja. Hänen työryhmänsä löydöt tekivät Jerikon kuuluisaksi ja Kenyonin nimen tunnetuksi. Kenyon perusti tutkimuksensa oppi-isänsä Mortimer Wheelerin mukaan stratigrafiaan, jonka avulla hän kaivautui Tell es-Sultanin neoliittisiin kerroksiin asti ja toi aivan uuden aikaperspektiivin alueen tutkimuksiin.

Muutaman vuosikymmenen tauon jälkeen italialais-palestiinalainen ryhmä on jatkanut tutkimuksia kohteessa vuodesta

1997 lähtien mielenkiintoisin tuloksin. Konferenssissa kaivauksista oli kertomassa italialaisryhmän johtaja professori Lorenzo Nigro (Rooman La Sapienza -yliopisto). Puheessaan hän korosti, että tutkimuksia tehdään yhteistyössä palestiinalaisten kanssa yhteisprojektina postkoloniaalisen toimintatavan mukaisesti.

Arkeologian tutkimushistoria kuvastaa hyvin aikaansa. Sen tarkastelu tuo tietoa niin yhteiskunnassa kuin tiedemaailmassa vallinneista käsityksistä ja arkeologian menetelmien kehityksestä sekä muuttuvista trendeistä. Juuri tästä syystä konferenssin senioripuhuja professori emeritus Martin Biddlen (Oxfordin

yliopisto) esitelmä oli kiintoisa. Hän oli nuorena miehenä vuosina 1957–1958 töissä Kenyonin kaivauksilla. Biddle kertoi kaivauksista, omista kokemuksistaan siellä ja Kenyonista. Kenyonista hän joutui kertomaan innokkaille kyselijöille kahvitauollakin. Konferenssin loppupaneelin kiitospuheessaan osallistujille Minna Silver ilmaisi Biddlelle sen, mikä monista kuulijoista oli niin ”jännittävää”; läsnä oli Kenyonin aikalainen, joku joka oli työskennellyt Jerikossa legendaarisen arkeologin ryhmässä. Tämä toi tietynlaista lähikosketusta 1900-luvun arkeologian varhaisvaiheisiin.

Kuva 1. Tell es-Sultanin neoliittisen kauden tutkimuksista esitelmöimässä professori Nigro. Kuva: M. Modarress.

Neoliittisen kauden jäljet Tell es-Sultanissa

Tell es-Sultanissa ja sen ympäristössä kiehtovia ovat alueelta löydetty merkit paikalleen asettumisesta ja maatalouden alkuvaiheista, kuten varhaisesta villiviljojen intensiivikäytöstä (Kuva 1). Reilut 11 000 vuotta sitten alueella kukoisti Natufian kulttuuri ja maanviljely otti ensiaskeleitaan. Ihmiset asuivat pyöreäkköissä, Nigron mukaan kohdun muotoisissa, asumuksissa. Yhteisön vainajia haudattiin asumusten alle. Vähän myöhemmin (noin tuhat vuotta!) Jerikoon rakennettiin vahvat paksut muurit ja tukeva pyöreä yli kahdeksanmetrin torni. Ne ovat olleet kimmoke monenlaisiin tulkintoihin alueen menneisyydestä.^{iv} Muurit ovat todennäköisesti suojanneet asukkaita sekä vihollisilta, villieläimiltä että tulvavesiltä. Tornilla on luultavasti ollut myös rituaalista merkitystä, sillä hautauksia tehtiin niin asumusten kuin torni- ja muurirakennelmien yhteyteen. Vainajien kallot eroteltiin muusta ruumiista, silmäaukot koristeltiin toisinaan simpukoilla ja kallot maalattiin laastilla. Kyseisiä löytöjä tehtiin ja tutkittua tietoa niistä saatiin jo Kenyonin kaivauksilla ja italialais-palestiinalaiset tutkimukset ovat tuoneet lisätietoa monelta osin.^v Biddle kuvaili tutkimuksia suurin piirtein näin: Kenyon kaivoi vertikaalisesti, stratigrafia oli tärkeää ja hänellä oli tarve päästä syvälle, nähdä aikaperspektiivissä kauas. Nigron ryhmä on puolestaan tuottanut kaivauksillaan tietoa myös horisontaalisesti, lisännyt pala palalta tietoisuutta Jerikon monituhatuotisesta menneisyydestä.

Temppelirakennelmia metsästäjä-keräilijöillä – Göbekli Tepe

Ensimmäisenä konferenssiaamupäivänä professori Ahmet Denker (Bilgi -yliopisto,

Istanbul) esitteli virtuaalirekonstruktion lähes 12 000 vuotta sitten käytössä olleen Göbekli Tepen temppelialueesta. Kohde sijaitsee nykyisen Turkin alueella, kaakkoi-
sessa Anatoliassa. Göbekli Tepen raskaat T-muotoiset kivipaasit, niihin kaiverretut symbolit ja eläinaiheiset reliefit askarruttavat yhä tutkijoita ja ihmetyttävät laajaa yleisöä. Alueella on kaivettu jo kahdeksan kivipaasirakennelmaa, silti magnetometristen tutkimusten mukaan siellä on vielä useita maakerrosten peittämiä temppelirakennelmia. Pitkän ikänsä lisäksi kohde on koettu kiinnostavaksi, koska temppelirakenteiden katsotaan olevan metsästäjä-keräilijöiden rakentamia, toisin sanoen ajalta ennen maanviljelijöiden sedentaarisia yhteisöjä. Yleinen käsitys on pitkään ollut, ettei liikkuvilla metsästäjä-keräilijöillä ollut, paikalleen asettuneen viljelijäväestön tapaan, pysyviä rakennuksia kuten temppeleitä. Göbekli Tepen löytyminen 1990-luvulla^{vi} ja siellä tehdyt tutkimukset osoittavat toisin ja tuovat uutta näkökulmaa kulttuurien kehityksen varhaisvaiheisiin.

Vesihuoltoa ja kulttuuriperinnön suojelua

Konferenssissa käsiteltiin myös Tell es-Sultanin lähialueiden muita arkeologisia kohteita, niiden viimeaikaisia tutkimuksia ja suojelua. Tell es-Sultanin neoliittisen asutuksen muodostumiselle juuri kyseiselle paikalle on ollut erityisen tärkeää vieressä sijaitseva luonnonlähde, *Ain es Sultan*, raamatullisesti nimetty Elisan lähde. Vesi on ihmis yhteisöjen kehityksessä ollut aina elinehto. Lähi-idän kuivilla alueilla on sen vuoksi rakennettu erilaisia veden säätelyyn liittyviä kanavia ja pumppuja. Palestiinalaistutkija tohtori Mahmud Hawari (Betlehemin yliopisto) esitteli vesihuoltoa 700-luvulla rakennetun Hishamin palatsin^{vii} ja siihen liittyvien asuin- ja viljelyalueiden osalta. Hawarilla oli hieno sarja

kuvia vesikanavan ja -myllyn kaivauksilta, joista kävi hyvin ilmi, miten rakenteet kaivettiin vähitellen esiin. Kuvien käyttö esityksissä on mielestäni tärkeää, etenkin arkeologiassa, joka on materiaalisen kulttuurin tutkimusta. Kuvien avulla löydöt – esineet, rakenteet ja niiden konteksti sekä ympäristö – tulevat parhaiten esille. Useassa esityksessä olikin hyvä kuva-anti, harmi vain, että aika oli jälleen tiukoilla ja usein esityksien loppuvaiheessa kuvat klikkailtiin menemään aikamoisella vauhdilla.

Toisen konferenssipäivän esitelmien päätteeksi sokerina pohjalla oli tohtori Chiara Fiaccaventon (Rooman La Sapienza -yliopisto) esitys vuonna 2015 aloitetusta kulttuuriperintöprojektista. Hän kertoi alueen arkeologisten kohteiden suojelu-, kunnostus- ja kehitysohjelmasta, *The Jericho Oasis Archaeological Park: the Italian-Palestinian Cooperation for the Protection and Valorization of Archaeological Heritage*. Projektissa on ohjattu ja perehdytetty paikallisia nuoria ja työläisiä alueen arkeologisen kulttuuriperinnön säilyttämiseen, kohteiden kunnostukseen ja alueen matkailullisten resurssien hyödyntämiseen kestävän kehityksen linjassa.^{viii} Paikallisten osallistaminen, ohjaus omaehtoiseen arkeologisten kohteiden vaalimiseen, huoltoon ja suojeluun on kulttuuriperintötyötä parhaimmillaan.

Loppupaneelissa puhujat keskustelivat vielä tulevaisuuden haasteista, varsinkin suojelusta. Tell es-Sultania ja sen ympäristöä uhkaavat tekijät ovat moninaisia: poliittisista ongelmista moderniin maankäyttöön ja rakentamiseen unohtamatta luonnonvoimia, esimerkiksi eroosioita ja maanjäristyksiä. Myös laitton kaivu ja kauppa ovat ongelma ja niitä on yritetty hillitä lainsäädännöllä, laihoihin tuloksiin. Lisäksi paneelissa oli puheena Unescon maailmanperintöstatuksen hankkiminen kohteelle. Tell es-Sultan on toistaiseksi ehdolla aieluettelossa,^{ix} keskustelijoiden mukaan tarvittaisiin kuitenkin uusia aktiivisia toimia, jotta asia etenisi.

Lopputulema

Konferenssissa oli mielenkiintoista kuultavaa ja nähtävää. Erityisen kiehtovia olivat ihmisyhteisöjen varhaisvaiheet, kulttuurien muotoutuminen, kaikki nuo ”ensimmäiset” ja niistä olisin mielelläni kuullut enemmänkin. Vaikka esitykset olivat vahvasti paikkaan sidottuja, olivat niiden herättämät ajatukset ja kysymykset kuitenkin laajemmin arkeologiseen tutkimukseen sekä kulttuuriperintökeskusteluun liittyviä. Kirjoittajaa jäi ihmetyttämään se, että osallistuminen oli suhteellisen vähäistä, konferenssissa ei juuri näkynyt opiskelijoita ja tutkijakollegoita.

FT Mirette Modarress
arkeologi ja kulttuuriperintötutkija
mirette.modarress@student oulu.fi

Bibliografia

Elektroninen aineisto

Ancient Jericho – Tell es-Sultan, konferenssi-ohjelma & abstraktit <http://www.sarks.fi/ajankohtaista/ANCIENT_JERICH_O_abstract_booklet.pdf> (Luettu 15.6.2019)

Nigro, L., Ripepi, G., Hamdan, I. & Yasmine, J. 2015. The Jericho Oasis Archaeological Park. 2015 Interim Report Italian – Palestinian cooperation for protection and Valorization of Archaeological Heritage. *Vicino Oriente* XIX: 215–243. <http://openarchive.icomos.org/1682/1/The_Jericho_Oasis_Archaeological_Park_.pdf> (Luettu 10.7.2019)

Tutkimuskirjallisuus

Davis, M. C. 2014. Kathleen Kenyon 1906–78, Excavating Jericho. B. Fagan (toim.) *The Great Archaeologists*. Thames & Hudson, London: 220–223.

Nigro, L. 2017. Beheaded Ancestors. Of skulls and statues in Pre-Pottery Neolithic Jericho. *Scienze dell' Antichita* 23.3.: 3–30.

Loppuviitteet

- i Iskelmä *Jerico* (Laila Halme 1960), siinä ei tosin puhuta Jerikosta tuota yhtä lausetta enempää. Raamatun kertomukseen muurien kaatumisesta perustuvia lauluja ja sanoituksia on useita, englanniksi esim. gospel -laulaja Mahalia Jacksonin klassikko (1955).
- ii Konferenssin ohjelma, esiintyjät ja abstraktit löytyvät Suomen arkeologisen seuran internetsivuilta <http://www.sarks.fi/ajankohtaista.html>
- iii En osallistunut perjantain (14.6.) iltasesioihin 5 & 6, enkä myöskään illanviettoon tai Bergvikin retkeen.
- iv Esim. Raamatun kertomuksessa Joosua kaataa seurueineen pasuunoillaan Jerikon muurit. Arkeologiset tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että Jeriko oli tuohon aikaan vain harvaan asuttu kylä sitä koetelleiden aikaisempien tuhojen seurauksena. Ks. esim. Davis 2014.
- v Ks. esim. Nigro 2017, kooste ja tulkinta sekä kirjallisuus.
- vi Göbekli Tepe oli pantu merkille jo 1960- ja 1980-luvuilla, mutta tutkija Peter Benedict oli tulkinut sen bysanttilaiseksi hautausmaaksi, kunnes vuonna 1994 Klaus Schmidt teki tarkastuksia alueella ja havaitsi sen kivikautiseksi kohteeksi. Siitä alkoivat yhä jatkuvat tutkimukset.
- vii Hishamin palatsi sijaitsee muutaman kilometrin päässä Tell es-Sultanista. Se on rakennettu 700-luvun alkupuoliskolla jaa. Hawarin mukaan palatsi ei ollut pelkkä ”huvipalatsi” vaan osa laajaa maatalousyhteisöä. Nykyään se on huomattava kulttuuriperintökohde ja matkailunähtävyys.
- viii Ks. myös Nigro et al. 2015.
- ix Ks. <https://whc.unesco.org/en/tentative-lists/5704/> (Luettu 31.7.2019)

Liisa Kunnas-Pusa

ISCH 2019 Tallinnassa – Arkeologi soluttautuu kulttuurihistoriaan

ISCH-konferenssi on vuodesta 2008 lähtien järjestetty maailman kulttuurihistorioitsijoiden vuosittainen tapaaminen, jonka taustaorganisaationa toimii The International Society for Cultural History (<http://www.culthist.net/>). Tänä vuonna konferenssi järjestettiin 26.–29.6.2019 Tallinnassa. Tallinnan yliopiston isännöimän konfe-

renssin teemana oli *Global Cultural History*. Tallinnan yliopistossa (Kuva 1) opetetaan kulttuurihistoriaan liittyen mm. historiaa, antropologiaa ja erilaisten kulttuurin osa-alueiden tutkimusta, ja yliopiston painopistealueisiin kuuluvat kulttuurienvälinen vuorovaikutus sekä median ja visuaalisen kulttuurin tutkimus.

Kuva 1. Tallinnan yliopiston päärakennus Terra valmistui vuonna 1938 ja on vanhin kampuksen rakennuksista. Kuva: L. Kunnas-Pusa.

Suomessa kulttuurihistoriaa voi opiskella tutkintoon johtavana pääaineena ainoastaan Turun yliopistossa. Lapin yliopistossa sitä voi opiskella sivuaineena. Kulttuurihistoria on tyypillisesti sellainen historia-aineiden osa-alue, jonka alle mahtuu varsin laaja kirjo erilaista tutkimusta. Tai kuten Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineen verkkosivuilla (<https://www.utu.fi/fi/yliopisto/humanistinen-tiedekunta/kulttuurihistoria>) määritellään: ”Kulttuurihistoria on sekä historiaa että kulttuuria tutkiva kansainvälinen tieteenala, jota kiinnostavat menneisyyden ihmisten ajattelutavat, elämisen arki ja tavat olla maailmassa”. Turkulaisten kulttuurihistorioitsijoiden erityisiin kiinnostuksenkohteisiin lukeutuvat mm. aikalaismuutosten, ajattelun ja tunteiden kulttuurihistoria, populaarikulttuuri, mediahistoria, sukupuolten historia, digitaalinen historia ja ympäristön tutkimus.

Kulttuurihistorian laaja-alaisuus näkyi myös konferenssikattauksessa, jonka sessioiden ja esitelmien aiheet vaihtelivat (mies)orjien kehojen erotisoinnista antiikkia kuvaavissa elokuvissa aina esperantonkielisiin toisen maailmansodan aikalaismuutoksiin. Esitelmiä oli toivottu globaalin historian teeman mukaisesti erilaisista ylijärjestyksistä ja ”takertuneista” (*entangled*) aihepiireistä. Kulttuurihistoriaa toivottiin tarkasteltavan monikerroksellisena prosessina, jossa historian tutkimuksen johtolangat vievät yli aikakausien, kulttuurien ja valtioiden rajojen.

Ensimmäisenä päivänä keskiviikkona konferenssin avasi Cambridgen yliopiston kulttuurihistorian emeritusprofessori Peter Burken plenaariluento *Globalizing the Renaissance: The Role of Jesuits*. Burkenkin esiintuoma ”globaali käänne” oli konferenssin teemana, ja samaa aihepiiriä sivusivat muutkin plenaariluennot sekä esitelmäkutsun mukaisesti myös useat sessiot. Globaali käänne on eräänlaista jatkumoa ”transnationaaliseksi käänteeksi”, josta historian tut-

kimuksessa on puhuttu jo vuosia. Arkeologiassa sen sijaan tuntuu edelleen olevan hyväksyttävää tehdä tutkimusta, joka käsittelee kansallisvaltioiden sisälle rajattuja ilmiöitä, tai jossa ilmiöt väkisin rajataan sinne. Toki rajojen ylittämisen liiallinen korostaminen voi helposti johtaa siihen, että tutkimusaiheita sidotaan kansainvälisiin verkostoihin väkijäsen tai päälleliimatun oloisesti.

Ehdin paikalle vasta klo 16 alkanneeseen osuuteen ja menin seuraamaan sessiota *National Identity and History Politics 1*, jonka jatko-osa oli vuorossa seuraavana päivänä. Valitsin session siksi, että postdoc-tutkija Heta Aali Turun yliopistosta esitteli siellä uutta pseudohistoriaan keskittyvää projektia *Muinaiset kuningaskunnat ja Venäjän perustajat: Pseudohistoria ja historiapolitiikka 2000-luvun Suomessa*. Juuri käynnistyneessä Emil Aaltosen säätiön rahoittamassa kolmi-vuotisessa projektissa tutkitaan internetissä rehottavaa salaliittojen alakulttuuria, jossa vilisevät muinaiskuninkaat ja ruotsalaisten tukahduttama uljas suomalainen kansallinen (esi)historia. Projektin tavoitteena on selvittää näiden internetissä vuodesta toiseen kiertävien pseudohistoriallisten kertomusten alkuperää ja levintämekanismia ja tutkia niiden vaikutuksia 2000-luvun historiakulttuuriin. Hankkeen tulokset tulevat varmasti kiinnostamaan arkeologeja, ovathan erilaiset pseudohistorialliset teoriat säännöllisesti myös arkeologian harminä. Suomalaisen pseudoarkeologian kenttä on kuitenkin projektin tutkijoille vieras, joten he varmasti arvostavat vinkkejä kiinnostavista aiheeseen liittyvistä suomalaisista sivustoista tai keskusteluista.

Sessiossa kuultiin lisäksi kaksi muuta esitelmää, joista toinen käsittelee kansallisen identiteetin ilmenemismuotoja maailmannäyttelyiden maapaviljongeissa. Esimerkiksi Pariisin vuoden 1867 Exposition Universellessä paviljongit toivottiin rakennettavan tyylillä, joka kertoisi jotain edustamansa kansakunnan omasta,

autenttisesta kulttuurista. Toisen esitelmän aiheena olivat 1800-luvun kertomukset haaksirikkoisten pelastamisesta moraalin kulttuurihistorian valossa.

Torstaina kuuntelin heti aamulla plenaariluennon *Globalizing the Enlightenment: The Example of Brazil*, jonka piti Maria Lúcia Garcia Pallares-Burke Cambridgen yliopistosta. Aiemmin hän on toiminut professorina São Paulon yliopistossa Brasiliassa. Pallares-Burke toi esiin tutkimansa sanomalehti- ja kirjallisuusaineiston kautta sen, miten valistus ei ollut vain Eurooppaa koskeva idea tai liike. Eurooppalaisiin emämaihin tiiviissä kontekstuksessa ollut siirtomaiden sivistyneistö esimerkiksi Latinalaisessa Amerikassa tuotti paljon myös omaa valistusaatetta käsittelevää materiaaliaan. Valistuksen ideaalit tulivat siirtomaiden kulttuurissa kuitenkin esiin vasta viiveellä. Esimerkiksi brasilialaisen feministin, kääntäjän ja kirjailijan Nísia Florestan naisten, orjien ja alkuperäiskansojen oikeuksia ajava kirja *Direitos das mulheres e injustiça dos homens* ilmestyi 1832 tavoitteenaan olla ”brasilialainen versio” Mary Wollstonecraftin jo vuonna 1792 ilmestyneestä teoksesta *A Vindication of the Rights of Woman*.

Plenaariluennon jälkeen menin seuraamaan *Environmental Heritage and the Baltic Sea* -sessiota. Siinä suomalaiset tutkijat (Silja Laine Aalto-yliopistosta, Otto Latva Turun yliopistosta/Åbo Akademista ja Heta Lähdesmäki Turun yliopistosta) esittelivät Suomen Akatemian rahoittamaa monitieteistä tutkimusprojektia *Living with the Baltic Sea in a Changing Climate: Environmental Heritage and the Circulation of Knowledge*. Projektissa selvitetään Itämeren rannikoilla asuneiden ihmisten arjen kokemuksia meren äärellä elämisestä, heidän suhtautumistaan meriympäristön eliöihin sekä havaintojaan ilmaston ja sään muutoksista. Lähteenä käytetään mm. 1800-luvun yksityisten ihmisten päiväkirjoja, joihin kirjoittajat ovat kirjanneet muistiin sää-

ja luontohavaintojaan. Eläinten suhteen mielenkiintoista on seurata esimerkiksi sanomalehtitekstien keskustelua punkeista ja tarkastella ns. punkkihysterian kasvua verrattuna punkkien todelliseen levinneisyyteen ja lukumäärään. *Living with the Baltic Sea* -projektin yhteydessä tehdään myös tapaustutkimusta Seilin saaresta ihmisten, eläinten ja luonnon kohtauspaikana kautta vuosisatojen, jossa kartoitetaan myös saaren arkeologista materiaalia.

Torstai-iltapäivän vietin edellisenä päivänä aloitetun *National Identity and History Politics* -session toisessa osassa. Sessiossa havaitsin tietääkseni konferenssin ainoan arkeologin oman sessioni puhujien lisäksi, Riina Riitel-Mürkin, joka puhui *rehielamu*-rakennuksen merkityksestä virolaiselle kansallistunteelle. Esitelmän perusteella käsitin, että kyseessä on jonkinlainen riiden ja savupirtin yhdistelmä. Kyseistä rakennustyyppiä pidetään Virossa 1000 vuotta vanhana ja eräänlaisena symbolina autenttiselle virolaiselle kansakulttuurille. Rakennuksen merkitystä korostettiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, varsinkin Viron ensimmäisen itsenäisyyden aikana. Neuvostoliiton aikana taas kaikkea virolaisesta kulttuurista kertovaa yritettiin häivyttää esimerkiksi ulkoilmamuseoista ja perinnearkkitehtuuria käsittelevistä kirjoista.

Lisäksi sessiossa kuultiin esitelmät Luxemburgin kansallisesta identiteetistä ja historiapolitiikasta pienenä eurooppalaisena kansallisvaltiona, Japanin kommunistisen puolueen historiatulkinnoista 1950-luvun sodanjälkeisessä Japanissa sekä Walter Scottin *Ivanhoe*-romaanin medialismin käytöstä englantilaisen identiteetin rakentamisessa.

Perjantaina en ollut paikalla aamupäivän sessioissa, mutta abstraktien perusteella kiinnostava olisi ollut ainakin *Medieval Global Histories* -sessio, jossa oli esitelmiä mm. erilaisten pelien leviämisestä keskiajan Euroopassa, Wienissä keskiajalla

järjestetystä hevoskilpailusta ”Scarlet Racesta” sekä keskiaikaisesta verkostoitumisesta Riiassa.

Iltapäivällä olin seuraamassa *Time and Other at the Early Modern Period* -sessiota. Menin sinne pääasiassa kuulakseni Saara Penttisen (Turun yliopisto) esitelmän hänen väitöskirja-aiheestaan, eli 1600-luvun kuriositeettikabineteista eräänlaisina virtuaalimatkaillen välineinä. Penttinen käsitteli englantilaisia 1600-luvun yksityiskokoelmia kosmopolitanismin ja globaalin maailmankuvan ilmentyminä. Esitelmä sisälsi kiinnostavia huomioita 1500–1600-luvuilla tapahtuneen eurooppalaisen maailmankuvan laajenemisen ja keräilyharrastuksen ja kuriositeettikabinettien yleistymisen välisistä yhteyksistä: Maailmassa osoittautui olevan niin paljon ihmeellisiä ja näkemisen arvoisia asioita, että helpommin kuin matkustamalla, niitä pystyi havainnoimaan kerättyinä yhteen paikkaan ja järjestettynä tietyllä tavalla. Sama ajatushan on myös nykyisten museoiden taustalla: Miksi kierrellä vaivalloisesti kaikki maailman ihmeet, kun valikoituihin paloihin niistä voi tutustua yhdessä talossa? Nykyisenä ilmastonmuutoksen ja ”lentohäpeän” aikana tämän luulisi olevan ajankohtainen kysymys. Tosin fyysiset museokokoelmat ja esineet ovat ehkä korvautumassa virtuaalisilla kokoelmilla, jolloin maailman ihmeitä nähdäkseen ei tarvitse edes poistua kotoa.

Muutkin session esitelmät osoittautuivat kiinnostaviksi. Ne käsitelivät ajanmittauksen historiaa ja erilaisia näkökulmia ajan kulumisen käsitteeseen. En ollut koskaan tullut ajatelleeksi esimerkiksi ruuanlaitossa tarvittavaa tarkkaa ajanmittausta ja sitä, että ihmiset ovat kuitenkin onnistuneet laittamaan ruokaa ilman kelloja tai edes käsitystä ajan mittayksiköistä. Marco Storni Erfurtin yliopistosta oli tutkinut ajanmääreiden kehitystä 1600–1700-lukujen kemiallisissa teksteissä, kuten apteekkarien resepteissä. Hän oli huomannut,

miten lääkeresepit muistuttivat kieleltään ruokareseptejä (”Keitä kunnes kypsää”), ja esitti että ruuanlaitolla ja keittiössä tarvittavalla kemialla saattaa olla aiemmin ajateltua suurempi merkitys ajanmittaamisen ja -hahmottamisen sekä tiettyjen kemiallisten reaktioiden ymmärtämisen kehittymiselle.

Lauantaina osallistuin ainoastaan omaan iltapäiväsessioomme *Conceptual Cyclicality in Archaeological Thinking*. Minun lisäksi puhujina olivat arkeologian professori Visa Immonen (Turun yliopisto), tohtorikoulutettava Marko Marila (Helsingin yliopisto) ja tutkijatohtori Panu Savolainen (Turun yliopisto). Ideanamme oli ollut käsitellä erilaisia arkeologian teorian ja tutkimushistorian ilmiöitä ja ideoita syklisen toistuvuuden ja kulttuurihistoriallisen jatkuvuuden näkökulmasta. Sessiomme oli ainoa suoranaisesti arkeologiaa käsittelevä koko konferenssissa. Yllättäen paikalle oli jopa ilmestynyt useita kiinnostuneita, vaikka sekä session ajankohta viimeisten joukossa viimeisen päivän iltapäivällä, että paikka ylimmässä kerroksessa sokkeloisen käytävän varrella sijainneessa neuvotteluhuoneessa eivät olleet mitään varsinaisia vetovoimatekijöitä. Huoneemme ikkunasta olivat kuitenkin tarjolla varmaan koko konferenssin hienoimmat näköalat (Kuva 2).

Paneelikeskustelumme puheenjohtajana toiminut Marko Marila esiteli aluksi lyhyesti esitelmiamme punaista lankaa, eli arkeologian tutkimushistoriaa syklisenä kulttuurihistoriallisena prosessina, joka paitsi ulottuu tieteellisen arkeologian syntyä pidemmälle, myös kurkottaa menneisyyden lisäksi tulevaisuuteen. Menneisyys arkeologian tutkimuskohteena koostuu sirpaleisesta, sattumanvaraisesti säilyneestä aineistosta, jonka tulkinnessa spekulatiivisuudella on tärkeä osa.

Ensimmäisen esitelmän piti Visa Immonen aiheesta *Utopia as the Historical Driving Force of Archaeology*. Immonen muistutti Alain Schnappin huomiosta, että

arkeologinen mielenkiinto ei ole syntynyt kiinnostuksesta menneisyyteen, vaan tulevaisuuteen: Havahtumisesta siihen, että nykyhetki jättää tulevaisuudessa havaittavia merkkejä ja jälkiä, ja materiaalisen ympäristön muutoksilla on siten mahdollista lähettää viestejä ajassa eteenpäin. Tämän seurauksena on ymmärretty, että ympäristöstä voisi siis etsiä myös menneisyydessä jo lähetettyjä viestejä. Kansallisen menneisyyden rakentamisessa ja kulttuuriperinnön arvottamisessa pyritään usein keskittymään asioihin, jotka luovat menneisyydestä eräänlaisen utopian. Menneisyyden utopiaan liittyvät ihanteet, toiveet ja pelot heijastuvat sitten nykyisyyteen ja tulevaisuuteen.

Puhuin itse otsikolla *Nature and Culture Intertwined through the History of Archaeological Research*. Tarkastelin luonnon ja kulttuurin sekä barbarian ja sivistyksen kaltaisia dikotomioita arkeologisessa ajattelussa ja menneisyyden tulkinnoissa. Käsittelin myös syklisyyttä, jota on havaittavissa siinä, miten uudet luonnontieteel-

liset tutkimusmenetelmät ovat siirtäneet kulttuurisen muutoksen selitykset jälleen takaisin diffuusioon ja migraatioon: Muinais-DNA:n valtakaudella kuumimmat tutkimuskysymykset tuntuvat jälleen liittyvän muinaisten kansojen liikkeisiin, etnisiteettiin ja geneettiseen yhteyteen nyky populaatioihin.

Marko Marilan esitelmä *Speculation in the History of Archaeological Thinking* käsitteli arkeologian aaltoliikettä epistemologisen pessimismin ja epistemologisen optimismin välillä: Toisinaan siis vallalla on paradigma, jonka mukaan meidän on mahdollista rekonstruoida menneisyyden tapahtumia ja todellisuutta suurella tarkkuudella, toisinaan taas pessimistisempi näkökulma. Marilan mukaan tämä vastakkainasettelu on lopulta kuitenkin vain historiografinen tulkinta, sillä eri ”arkeologiat” jakavat saman pyrkimyksen väistellä menneisyyden vaikeaselitteisyyttä, vaikka hedelmällisempää olisi hyväksyä spekulatiivisuus arkeologian olennaiseksi ominaisuudeksi.

Kuva 2. Yliopiston Mare-rakennuksen ylimmästä kerroksesta näkyi rakennusten yli Tallinnan satama lähtevine ja saapuvine laivoineen. Kuva: L. Kunnas-Pusa.

Lopuksi Panu Savolainen tarkastelee raunioiden muuttuvaa merkitystä arkeologialle esitelmässään *Ruins and the Material Past(s)*. Antiikin raunioiden merkitys kehittyvälle antikvaariselle ”protoarkeologialle” 1500–1700-luvuilla on yleisesti tunnettua, kuten myös romantiikan ajan ihannoiti keskiaikaisia raunioituneita linnoja ja luostareja kohtaan. Rakennettu ympäristö (sisältäen myös esihistorialliset rakenteet) on menneisyyden materiaalisista jäänteistä ehkä koskettavin, sillä rauniot ovat siltoja menneisyyteen ja tulevaisuuteen, jotka ovat fyysisinä paikkoina olemassa samanaikaisesti kaikissa ajoissa (Kuva 3).

Mitä siis jäi päällimmäisenä mieleen tästä soluttautumisesta kulttuurihistorioitsijoiden joukkoon? Ehkä jäin miettimään sitä, miksi tietynlainen itsereflektiivi-

syys ja oman tieteenalan analysointi tuntuu suurelta osin puuttuvan arkeologiasta, ainakin verrattuna historian tutkimukseen. Historioitsijoiden lähes pakonomainen tarve tunnistaa tutkimushistoriastaan vähän väliä jotain ”käänteitä” (esimerkiksi kielellinen käänne, kokemuksellinen käänne, transnationaalinen käänne...) tuntuu arkeologista jopa huvittavalta. Se kuitenkin osoittaa historioitsijoiden tarkkailevan oman alansa trendejä osana yhteiskunnallista kontekstia, ja myös yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen objektina. Arkeologia on toki tutkijamäärältään historiaa paljon pienempi ala: Ehkä arkeologien aika menee perustutkimusta tehdessä, eikä tuollaiseen itsetutkiskeluun ja filosofointiin ole aikaa? Itse pidän sitä harmillisena, sillä oman tieteenalan historian tuntemus ja nykytilan tarkkailu liittyvät kiinteästi yh-

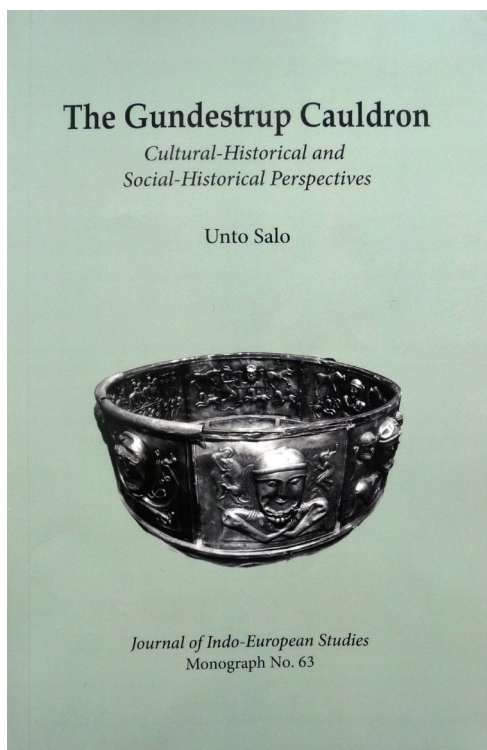
Kuva 3. Maiseman pysyvyyttä ja muutosta Itä-Helsingissä: Metro ohittamassa Kulosaaren pronssikautista röykkiötä. Claude Lévi-Straussin hengessä voisi sanoa, että ”rakenteilla on hyvä ajatella”. Kuva: L. Kunnas-Pusa.

teen. Omaa menneisyyttään tuntematon tai itsereflektioon kykenemätön ei useinkaan kykene kehittymään täyteen potentiaaliinsa, puhutaanpa sitten tieteestä, kansakunnista, ihmiskunnasta tai yksittäisistä henkilöistä.

Liisa Kunnas-Pusa on arkeologian tohtori-koulutettava Helsingin yliopistossa.
liisa.kunnas-pusa@helsinki.fi

Mikko Heikkilä

Suurta härkää pitkistä sarvista

Salo, Unto 2018: *The Gundestrup Cauldron. Cultural-Historical and Social-Historical Perspectives. The Journal of Indo-European Studies. Monograph No. 63. Washington: Institute for the Study of Man. 210 s. + sisällysluettelo ja esipuhe.*

Moni lienee ajatellut, että tuhti kolmi-osainen synteesiopus *Kalevalaiset myytit ja uskomukset* (2012–2013) ja laaja muistelmateos *Iso tammi* (2014) olisivat jääneet Turun yliopiston arkeologian emeritusprofessori Unto Salon (synt. 1928) tieteelliseksi ja yhteiskunnalliseksi testamentiksi – niin Salo omien sanojensa mukaan itsekin aluksi ajatteli (2014: 631; 2018, esipuhe). Mutta mitä vielä, Salolta on ilmestynyt taas uusi, tällä kertaa miltei humanististen tieteiden tyyppillisen väitöskirjan pituinen monografia – jota hän itse tosin kutsuu vain esseeksi. Siinä Salo palaa yli viidenkymmenen vuoden jälkeen aiheeseen, jota hän jo nuorena arkeologina käsitteli vuonna 1962 ilmestyneessä julkaisussaan (s. 98) ja jonka tutkimusten etenemistä (esim. Kaul 1991) hän kertoo tarkasti seuranneensa (s. 3). Teoksen suomenkielisen käsikirjoituksen on englanniksi kääntänyt University of California Los Angelesin indoeuropeistiikan professori emeritus Raimo Anttila, jota Salo on usein myös konsultoinut historiallisen kielitieteen kuten etymologian substanssikysymyksissä.

Emeritusprofessori Salon arkeologiaa, historiatiedettä, uskontotiedettä ja historiallista kielitiedettä argumentaatioonsaan hyödyntävän uutuusteoksen pääasiallinen tutkimuskohde on ns. Gundestrupin ”kattila”, Tanskasta Jyllannin pohjoisosasta

suohon upotettuna vuonna 1891 löydetty sekä ulko- että sisäpuolelta ja pohjastaan kohokuvin koristeltu hopeinen kulttias-tia (läpimitaltaan 69 cm ja korkeudeltaan 42 cm), jonka valmistuspaikaksi oletetaan Daakiaa (eli Tonavan alajuoksua). Kulttuuri-historiallisena todisteena erittäin arvokkaan kulttias-tian valmistusajankohta ajoittunee ajanlaskun taitteen tienoille (s. 3–4, 8). Gundestrupin ”kattilan” lisäksi Salon uu-tuusteoksessa tulevat käsitellyksi myös lu-kuisat muut artefaktit ja ilmiöt Euroopassa ja Lähi-idässä viimeisimpien noin viiden tuhannen vuoden ajalta, sillä Salon pyrki-mys identifioida puheena olevaan kulttias-tiaan kuvatut lukuisat jumalolennot (s. 23) vie hänet ja lukijan todisteiden (lue: po-tentiaalisen vertailuaineiston) etsinnässä kulttuurihistorialliselle aikapaikkaiselle matkalle aina kolmannen esikristillisen vuosituhannen Kaksoisvirranmaasta Elias Lönnrotin ajan Karjalaan. Tässä arvioita-van teoksen aihepiirin voikin kiteyttää Sal-on aiemman teoksen nimeen *Olevaisuus ja sen valtiut* (2012).

Gundestrupin kulttias-tian ulko- ja sisäreunassa sekä pohjassa kuvattu-jen lukuisten ihmis- ja eläinhahmoisten jumalolentojen identifioinnin varmuusaste vaihtelee, minkä Salo hyvin tiedostaa (s. 16). Todistusvoimaisten attribuuttiensa ansiosta vahvoin perustein identifioituja ovat arvioitavassa teoksessa mielestäni ainakin kreikkalaiset Zeus ja Apollo sekä kelttiläiset Taranis ja Cernunnos, enkä ju-lista muitakaan kattilassa kuvattuja jumal-hahmoja väärin tulkituiksi. Astiassa kuva-tuista aiheista eniten tilaa saava kohta on suuren härän (ihmiskunnalle siunausta tuova) tappo ihmishahmoisen jumalsan-karin toimesta (s. 98–101, 183). Siihen Salo pureutuu perusteellisesti esseensä loppu-puolella. Hän johtaa jo kauan ennen ajan-laskun alkua laajasti tunnetun ja jopa Suo-meen asti kulkeutuneen myytin alkuperän sumerien Kaksoisvirranmaahan, josta sai alkunsa moni muukin kouriin tuntuva ja

tuntumaton länsimaisen kulttuurin in-novaatio (s. 118, 173). Sitä, että ihmishah-moinen jumalolento vähintäänkin alistaa valtaansa tai suorastaan surmaa eläinhah-moisen jumalolennon nousten siten itse esimerkiksi ilmojen herraksi (esim. s. 185, 196), voinee pitää osoituksena ihmisen vaikutusvallan kasvun tuoman voimaantu-misen alkamisesta muuhun ”olevaisuuteen ja sen valtiuteen” nähden (vrt. s. 107, 163); ”Ihmisen Pojan (<< aram. *bar ’enoša* = ih-mishahmoinen miespuolinen jumalolento) merkkejä” näkyi taivaalla jo tuhansia vuo-sia ennen kristillisen ajanlaskun alkua.

Jostain syystä Salo jättää vähälle huomiolle tutkielmansa aihepiirin kannalta hyvin relevantit Vanhan testamentin ker-tomukset erityisesti Pentateukissa, vaikka hän muutoin esittää paljon vertailuainesta itäiseltä Välimereltä, Lähi-idästä ja Kak-soisvirranmaasta, Kreetan minolaisen kult-tuurin erikseen mainitakseni. Tähän liitty-en otan vain yhden esimerkin: ajanlaskun taitteen kelttiläistä ja germaanista kuole-man käärmettä (s. 70, 75, 77, 79) vanhem-pi on Raamatun (1. Moos. 2–3) paratiisin käärme (vrt. s. 40), ilmeisesti mm. kuole-man personoituma ja jumala, joka tun-netusti saa ”kaiken elävän äidin” (hepr. *’em kol ḫaj*) ”Eevan” (hepr. *ḫawwáh* ”Elämä”) lankeamaan houkutukseen luoja(yli)juma-lansa (hepr. *jáhoweh ’elōhím* ”Olevaksi tekevä (suuri) voimaolio(sto)”) kiellon vas-taisesti, mikä tuottaa turmion myös ”Aa-tamille” (hepr. *’adám*) eli ihmiselle.¹

Kielitieteilijää ilahduttavan usein Salo hakee tukea päättelyilleen mm. suomensukuisten kielten (sana)historiasta (esim. s. 45, 90, 148), mutta Salon oletta-mat kronologiat nimenomaan uralilaisen kielikunnan kantamuodoille (esim. s. 195) poikkeavat selvästi alan viimeaikaisesta tutkimuksesta siten, että Salo edustaa nykyisin vallitsevaa näkemystä edeltänyttä pidemmän aikajänteen mallia, joka vallitsi 1970-luvulta 2000-luvulle. Saman asian toisin ilmaistakseni Salo olettaa esimerkik-

si suomen ja saamen esimuotoja puhutun selvästi aiemmin kuin useimmat aikamme kielihistorioitsijat. Salon suuresti arvostaman, pidemmän aikajänteen teorian (eli jatkuvuusteorian) lingvistisen puolen keskeisen kehittäjän ja merkittävän lainasana-tutkijan, Helsingin yliopiston germaanisen filologian professori Jorma Koivulehdon (1934–2014) oppilaat alkoivat näet selvästi myöhentää oppi-isänsä uralilaisten kielten kantakielivaiheiden ajoituksia 2000-luvun ensivuosisikymmeneltä alkaen (esim. Kallio 2006). Siihen olen maltillisesti itsekkin osallistunut (esim. Heikkilä 2013, 2014), vaikka en edustakaan uuden näkemyksen jyrkkää tulkintaa kielivaiheiden myöhäisyydestä. Uusi näkemys perustuu mm. siihen lainasana-tutkimuksen tuottamaan havaintoon, että kantasuomen ja kantasaamen ään-teenmuutokset ovat järjestään rautakauden alkua myöhäisempiä, ajoittaen siten nuo kielimuodot ainakin pääosin vasta rautakauteen (ks. esim. Heikkilä 2014: 41–132). Huomattakoon kuitenkin, että itse ilmiö voi olla vanhempi kuin siitä historiallisena aikana käytetty sana. Esimerkiksi *Akka mantereen alainen* (vrt. varhaissuomen **Manderakka* -> vanhan saamen *Madderakka*) ja *Pohjan akka* (s. 96–97) saattavat minunkin mielestäni olla selittäviä käännöksiä muinaisten skandinaavien maanalaisen kuoleman (valtakunnan) naispuolisesta hallitsijasta *Helistä*.² Siksi Salo voi puheena olevien *ilmiöiden* ajoituksessa olla oikeassa, vaikka hän erehtyisi niistä dokumentoidusti käytettyjen *sanojen* iästä yläkanttiin (s. 195). Täten sekä arkeologi Salo että ”kiihkeät kielitieteilijät” (s. 195) voivat olla (oman erityis-alansa osalta) oikeassa.

Salo käyttää todistusvoimaisiksi katsomiaan 1500–1800-luvuilla ajanlaskun alun jälkeen tallennettuja kalevalaisia kansanrunoja ja Mikael Agricolan muinaissuomalaisten jumaluuksien luetteloa vuodelta 1551 vertailuaineistona jopa useita tuhansia vuosia vanhempien (itäisen) Välimeren alueelta löydettyjen artefak-

tien selittämisessä. Paikassa ja erityisesti ajassa kaukaisten ilmiöiden tieteellisissä rinnastuksissa ja toinen toisellaan selittämisessä tulee noudattaa asianmukaista suurta varovaisuutta, mutta monia Salon esittämistä rinnastuksista ei käy kyllä helposti kieltäminen. Useissa kohdissa Salo toteaa avoimesti puheena olevan, jatkopäätelmien perusteluna toimivan artefaktin ajoituksen yleisen epävarmuuden (esim. s. 15, 21, 76, 82, 84). Arvioitava teos osoittaa omalta osaltaan kronologiarakennelman perustavanlaatuisen tärkeyden kaikissa menneisyyttä tutkivissa ihmis- ja luonnontieteissä (vrt. Heikkilä 2019: 33).

Esimerkki aineelliset muinaisjäännökset ja muinaiset uskomukset tukevasti yhdistävästä metodista teoksessa on vaunuissa ajavan ilmojen jumala-uskomuksen ajoittaminen. Salon mukaan (s. 58) asetelma on ajalta, jona jo oli ajokelpoisia teitä. Olen samaa mieltä, mutta tarkentaisin vielä, että vaunuissa ajavaan ihmishahmoiseen jumalaan uskomisen tuli mahdolliseksi vasta pyörän ja vaunujen keksimisen ja vetojuhtien käyttöönoton jälkeen. Saanen myös lisätä, että vastaavasti pyörä (> esim. *kekri*) ei voinut olla auringon, vuodenkierron eikä minkään muunkaan symboli (s. 58–59) ennen kuin pyörä oli keksitty³, mistä saadaan arvokas *terminus post quem* -ajoitus. Salo on vakuuttunut, että kivistä veistetyt ja/tai kallioon maalatut naishahmoiset hedelmällisyyden ja (uudelleen)syntymän jumalat todistavat myös tekijöidensä *yhteiskunnan* olleen matriarkaalinen (esim. s. 75, 93–96, 107, 158–159). Molempien Salon uutuuskirjasta edellä esimerkkeinä mainitsemieni päättelyiden taustalla luonnollisesti on nykytieteessä vallitseva (metodologisesti) naturalistis-historiallis-evolutiivinen paradigma aksiomaattisena lähtökohtanaan empiiris-induktiivisesti postuloitu presuppositio, että uskomusmaailma on ihmisyyteisöä ja sen elinympäristöä heijastava projektiio, että luonnonvoimat olivat entisajan

ihmisille jumalia ja että monimutkaisemat – niin biologiset kuin kulttuuriset – rakenteet ovat ajan kuluessa kehittyneet yksinkertaisemmista.⁴ Siitä seuraa, että myös uskomuksilla ja myyttisillä kertomuksilla, kuten todistettavasti monia tuhansia vuosia vanhalla Lähi-idän tuhotulva-kertomuksella (s. 171)⁵, on lähtökohtaisesti oltava ainakin jonkinlainen historiallis-fysikaalinen tausta, historiallinen ydin ja/tai kimoke (koetussa) fysikaalisessa maailmassa, mistä puolestaan seuraa, että muinaisten myyttien, sanokaamme kosmologisten myyttien, tutkimus ei ole edes puhtaan naturalistisessa viitekehyksessä järjetöntä (ks. ja vrt. Salo 2018: 126–194).⁶ Nähdäkseni aivan oikein Salo huomauttaa (s. 117), että esihistorian ihmisten maailmankuvien tulkinta nykypäivän länsimaissa yleisen tiedepohjaisen maailmankuvan perusteella on altis virhetulkinnoille.

Arvioitavassa teoksessa on nähdäkseni joitakin (yli)rohkeita rinnastuksia ynnä muuta sellaista, joista sen kirjoittaja ei ole tietämätön (esim. s. 73), mutta vielä paljon enemmän siinä on kypsässä iässä olevan nykyihmisen historian tutkijan kypsää järkeilyä hänen kunnioitettavan suuren tietomääränsä pohjalta. Arvioitavan teoksen keskeisin väite niin kreikkalaisten (olympolaisten), kelttiläisten kuin germaanistenkin jumaluuksien esiintymisestä Gundestrupin (uhriveri)kulttiastiassa (esim. s. 153, 181–183, 194) on tämän arvioijan mielestä uskottava hypoteesi, vaikka Salo erehtyisikin yksittäisten kattilassa kuvattujen monien jumaluuksien haastavassa identifioinnissa. Ajatella, että Tanskan pohjoisosasta löydetyn esihistoriallisen astian friiseissä näyttävät esiintyvän niin norsu, leijona kuin leopardikin (s. 62, 73, 99)! Tutkimuksen oheistuotteena tulee taas osoitetuksi, että merkitykselliseksi koettu suullinen kertomus voi todistettavasti säilyä huomattavan paljon maksimaalista ihmisikää kauemmin, jopa tuhansia vuosia, toki enemmän tai vähemmän (aika)mat-

kansa varrella muuntuneena (vrt. Heikkilä 2016: 47–52).

Teoksen kieliasu on muutamaa lapsusta (esim. *from whence* s. 116 po. *from where* tai *whence*) lukuun ottamatta moitteeton. Sen sijaan leipätekstin etenemisen keskeyttävät useita sivuja pitkät kuvatekstit hankaloittavat paikoin tekstin seuraamista (esim. s. 81–85). Lisäksi yksi usean virkkeen pituinen tekstipätkä esiintyy kahteen kertaan, leipätekstissä (s. 15–16) ja kuvatekstissä (s. 17). Nimitys *essee* on teokselle ehkä sikäli perusteltu, että siinä alaviittein julkituotujen tutkimuskirjallisuusviittausten lukumäärä ei teoksen sisällöllisen laajuuden huomioiden ole suurimmasta näkemästani päästä (182 viitettä/201 sivua).

Lopuksi lausun sekä synteetikko-ärkeologi Unto Salolle että kielihistorioitsija Raimo Anttilalle kiitokset heidän mittavasta elämäntyöstään menneisyyttä tutkivan tieteen palveluksessa.

Mikko Heikkilä
monitieteisen diakronisen kielen-
tutkimuksen dosentti
Tampereen yliopisto
mikko.k.heikkila@tuni.fi

Bibliografia

- Heikkilä, M. 2013. Itämerensuomen ehdollisesta äännevuoksesta /ai/ > /ei/. *Virittäjä* 117: 583-592.
- Heikkilä, M. 2014. *Bidrag till Fennoskandiens språkliga förhistoria i tid och rum*. Helsinki: Unigrafia.
- Heikkilä, M. 2015. Iidesjärvi ja Iisalmi pisteenä Iin päälle - tutkielma Suomen Ii-alkuisten paikannimien alkuperästä ja suhteesta lapinraunioihin. *Muinaistutkija* 3/2015: 30-48.
- Heikkilä, M. 2016. *Kuka oli herra Heinäricks? - piispa Henrikin arvoitus*. Tampere: Tampere University Press.
- Heikkilä, M. 2017. *Keskiajan suomen kielen dokumentoitu sanasto ensiesiintymävuosineen*. Tampere: Mediapinta.
- Heikkilä, M. 2019. Monitieteinen tutkimus kristinuskon tulosta Suomenlahden pohjoispuolelle - kristinuskoon tutustumisen, kristityksi kääntymisen ja kristillisen organisaation rakentamisen ajoitus. A. Ruohomäki & A. Sivula (toim.) *Tuhansien vuosien tulokkaat - Monen kulttuurin Satakunta*. Satakunta XXXV: 31-71. Satakunnan Historiallinen Seura.
- Häkkinen, K. 2004. *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. WSOY.
- Kallio, P. 2006. Suomen kantakielten absoluuttista kronologiaa. *Virittäjä* 110: 2-25.
- Kaul, F. 1991. *Gundestrupkedlen: baggrund og billedverden*. Nationalmuseet.
- Raamattu. <https://raamattu.fi> (20.7.2019).
- Salo, U. 2012-2013. *Kalevalaiset myytit ja uskomukset 1-3*. Somero: Amanita Oy.
- Salo, U. 2014. *Iso tammi. Lehvän taittajan tarina*. Sastamala: Warelia.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja, osa 3*. U.-M. Kulonen (toim.) Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2000.

Loppuviitteet

- 1 Myrkkykäärmeet todella tuottivat puremillaan (ennenaikaista) kuolemaa niin ihmisille kuin eläimille jo aikana, jolloin alastomat esivanhempamme söivät puiden houkuttelevia hedelmiä mutta eivät vielä lihaa vehreän puutarhan kaltaisissa oloissa ja elivät ajattelematta hyvää ja pahaa (ks. ja vrt. 1. Moos. 1-4, 9:1-3; 4. Moos. 21:7-9; 2. Kun. 18:1-5).
- 2 Sanat/nimet *akka*, *Ilmari*, *jumala*, *naara* 'nainen', *pohja*, *ukko* ja *ukkonen* on kyllä atestoitu jo keskiajalla (Heikkilä 2017), mutta Lähi-idän muinaisten korkeakulttuurien dokumentoidun historian pituuteen verrattuna se on toki silti vähän.
- 3 Sekä horisontin päällä oleva aurinko että täysikuu ovat kylläkin voineet toimia pyörän inspiraationa.
- 4 Aiheeseen liittyen saanen huomauttaa, että kulttuurievoluution mekanismi ei ole sama kuin biologisen evoluution mekanismi kosmisesta evoluutiosta puhumattakaan, sillä biologisen evoluution mekanismi on geneettisen informaation muuntuminen sukupolvien välillä, kun taas kulttuurievoluution mekanismi on kokemusten myötä ajallisesti karttuvan tiedon säilyttäminen siirtämällä se sukupolvelta toiselle. Biologinen evoluutio on sitä nopeampaa, mitä enemmän geneettinen informaatio muuntuu sukupolvien välillä, kun taas kulttuurievoluutio on sitä nopeampaa, mitä täydellisemmin eli häviämättömämmin alati karttuva kokemuseräinen tieto siirtyy sukupolvelta toiselle.
- 5 Vain suomen ja karjalan kielessä vanhaan esiintyneen sanan *tulva* alkuperä lieenee **tulo+uva* > *tuluva* > *tulva* (vrt. *vuodentulo*, *vedentulo*, *verentulo*, *tulos* ja *uva* eli *vu* 'virta' -> *vuoksi*, *vuolas* (Heikkilä 2015: 39)). Yhdyssanan merkitys lieenee ollut suunnilleen 'lisääntyvä/kertyvä virtaava vesi' (vrt. SSA s.v. *tulva*; Häkkinen 2004: 1350).
- 6 En kyseenalaista itsekin koko urani noudattamaani tieteen vallitsevaa paradigmaa, mutta älyllisen rehellisyyden nimessä totean, että sekään ei ole neut-

raali eikä esiymmärryksetön. Perustavanlaatuisimmista ennakko-oletuksista ei läheskään aina olla kovinkaan tietoisia - osittain siksi, että ne ovat niin perustavanlaatuisia -, vaikka niillä on suuri vaikutus tutkimustuloksiin. Joissakin ns. perimmäisiä kysymyksiä koskeissa asioissa tieteen paradigma kiertyy herkästi kehäpäätelmäksi, jossa ennakko-oletus määrää lopputuloksen, joka puolestaan "verifioi" ennakko-oletuksen.